

**SEBOPEGO SA DIRETOTUMIŠO TŠA BOGOLOGOLO
TŠA DITAOLA TŠA SEPEDI**

T.S.KEKANA

2005

**SEBOPEGO SA DIRETOTUMIŠO TŠA BOGOLOGOLO TŠA
DITAOLA TŠA SEPEDI**

KA

THUPANA SOLOMON KEKANA

E neelwa bjalo ka karolo go ya ka dinyakwa tša dikrii ya

MAGISTER ARTIUM

ka

LEFAPHENG LA THUTABOMOTHO

MOHLAHLI: PROFESA M.J.MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

JUNE 2005

DITEBOGO

Go mohlali wa ka Profesa M.J Mojalefa ke re o tloga o laeditše bogale bja gago ka go swara ngwana wa Letebele ka seatla wa mo nyošetša mošola wa noka ya Mogalakwena setlalakadikwena. Mogale o lebogwa ke Matebele. Ke buša ke re Mogale wa bagale bana bešo šebao ba rata go ntšhala morago, nna ke tshephile wena. Modimo a be nago, o gole o fete tlou.

Ke rata go iša malebo le go Profesa Groenewald, ka phetolelo ya Seafrikaans. Ke re Motia, Modimo a go lote, mogolo ga ke go nyakega gore a hlokwe baneng. Ke rata go leboga le Ngaka Marggraff yo a fetoletšego kakaretšo ya nyakišišo ye Seisimaneng.

Go Mohumagatšana Paulinah Mogodi ke re ngwanešo o ile wa tlogela mediro ya gago wa ntlanyetša modiro wa ka, ka gona ke go leboga gamakgolokgolo.

Ke rata go leboga le ba bokgobapuku bja Yunibesithi ya Pretoria. Genkabe e se be thušo ya lena tema ye e be e ka se wele.

Bagwera ba ka ba puku, e lego Ngoepe M.W. le Mothiba K.F. ke re re sepetšane leeto banna ba gešo. Maele le dikgakollo tša lena di ntšwetše mohola gomme ke fetša ke re le bomontshepetšabošego wa borare. Ke a leboga Bakone.

Ga ke rate go lebala Bakone ba ga Mothiba, fao ke bego ke utama ntshe ge ke be ke reta lesea ka mo Tshwane. Ke hloka mantšu a go le leboga Bakone bešo. Mapotla, Modimo a go šegofatše ngwana wa mogolle.

Nka dira phošo ye kgolo ge nka se leboge mmagobanake, Gladys. Ke re o bile tate le mme wa bana ba rena, wa ba hlokomela o garile theto. Ke re

lerato leo o ba filego lona ge ke be ke le komeng le no tšwela pele. Ke a leboga Tlou, mosadi o realo.

Ke leboga kudu banake ge ba ile ba theetša mmagobona, ba se re tate ga a gona, o ka re botša eng. Molao o mogolo o re hlompha batswadi ba gago.

Dikgaetšedi tša ka le bomorwarre ke leboga thušo yeo le mphilego yona. Le nthekgile, ke kwa ke kgona go ema ka maoto. Modimo a le lote.

Go batswadi ba ba ithobaletšego ke re ke leboga kgodišo yeo le nkgodišitšego ka yona. La nthuta tsela ya puku. Robalang ka khutšo Ditlou.

Malebo a lebišwa gape le go mokgalabje wa Letebele, e lego Fred Ledwaba le mokgekolo wa gagwe. *‘Nkxonghaphase ghe lidholo Malatji’*. Ke leboga tlhohleletšo le dithapelo tša lena.

Mafelelong ditebogo ka moka ke di lebiša legodimong go Modimo yo a mpopilego gomme a mpha maatla. Kgotlelelo, tsebo le tšhireletšo tseleng yeo ke e sepetšego.

Diteng	Letlakala
1. Kgaolo ya Pele	1
1.1 Matseno	1
1.2 Maikemišetšo	1
1.2.1 Eiselen, W.M.: ‘The Art of Divination as practiced by the ba Masemola’ (1932)	2
1.2.2 Mönnig, H.O.: The Pedi (1967)	4
1.2.3 Watt, J.M & Van Warmelo, N.J.: The Medicines and Practice of a Sotho Doctor (1930)	4
1.2.4 Plug, I.: Analysis of witch-doctor divining sets (1987)	5
1.2.5 Hanekom, C.: Die Huidige Stand van die Tradisionele Godsdienstpatroon by die Mamabolo (1965)	5
1.2.6 Mojalefa, M.J.: Sepedi poetry of divination: A cultural verse-form design (ga se e gatišwe)	6
1.3 Mokgwa wa nyakišišo	7
1.3.1 Mokgwa wa go hlaloša	7
1.3.2 Mokgwa wa go hlatholla	8
1.4 Taetšonyakišišo	8
1.4.1 Diteng	9
1.4.2 Thulaganyo	10
1.4.3 Mongwalelo	11
1.5 Tshepedišo ya ditaba	12
2. Kgaolo ya Bobedi	14
2.1 Seretotumišo	14
2.1.1 Matseno	14
2.1.2 Seretotumišo sa sebjalebjae	15
2.1.3 Seretotumišo sa segologolo	16
2.1.3.1 Seretotumišo sa magoši	17
2.1.3.2 Seretotumišo sa bagale le bahlabani	17
2.1.3.3 Seretotumišo sa bagaleadi	18
2.1.3.4 Seretotumišo sa bahumanegi	18
2.1.3.5 Seretotumišo sa dialoga	19
2.1.3.6 Seretotumišo sa diphoofolo le dilo	19
2.1.3.7 Seretotumišo sa ditaola	20
2.2 Mehuta ya ditaola	21

2.3	Lewo la ditaola	25
2.4	Kakaretšo	28
3.	Kgaolo ya Boraro	29
3.1	Seretotumišo sa ditaola seripa sa pele	29
3.1.1	Matseno	29
3.1.1.1	Sebopego sa temanatheto	29
3.1.1.2	Thulaganyo ya metara	31
3.1.1.3	Thulaganyo ya dikarolwana tša polelo le karoganyo ya mothalotheto ka dikarolometara	34
3.1.1.4	Palo ya methalotheto temanathetong	42
3.1.1.5	Kakaretšo	43
4.	Kgaolo ya Bone	45
4.1	Seretotumišo sa ditaola seripa sa bobedi	45
4.1.1	Matseno	45
4.1.1.1	Kelotelele ya temanatheto	45
4.1.1.2	Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto	46
4.1.1.3	Sereto sa ditaola sa bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa	48
4.1.1.4	Seretokgokanyi sa ditaola	50
4.1.1.5	Kakaretšo	51
5.	Kgaolo ya Bohlano	52
5.1	Thumo	52
5.1.1	Matseno	52
5.1.2	Kgaolo ya Pele	52
5.1.3	Kgaolo ya Bobedi	53
5.1.4	Kgaolo ya Boraro	55
5.1.5	Kgaolo ya Bone	56

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Go tšwa taodišwaneng ya go bitšwa '*The Art of Divination as practiced by the ba Masemola*', Eiselen (1932: 21) o re:

All the South African tribes practice divination in some form or another.

Fa go gatelelwa taba ya gore ditumelo tša ditšhaba tša Bathobaso di theilwe godimo ga ditaola. Go tšwela pele Eiselen o kgobokeditše direto tša ditaola gona mo taodišwaneng yeo ya gagwe, eupša a se di sekaseke. Ka tsela yeo go ka thwe, ngwaga wa 1932 o bohlokwa kudu dingwalong tša mohuta wo wa direto tša ditaola tša Bapedi. Fa go yo lekolwa bohlokwa bja direto tša ditaola mo maphelong a Bapedi.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšomagolo a nyakišišo ye ke go sekaseka sebopego sa direto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi. Gona fao go yo tsopolwa mehlala e se mekae go tiiša maikemišetšo ao.

Pele ga tshekatsheko ya sebopego sa direto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi, go tlo hlokomelwa seo banyakišiši ba bangwe ba šetšego ba se boletše malebana le nyakišišo ya direto tša ditaola tša Sepedi. Go lemogwa gore go na le basekaseki ba ba selelago ba ba šetšego ba dirile nyakišišo ya mohuta wo wa direto tša Sepedi, e lego Eiselen, Mönning, Watt le Van Warmelo, Plug, Hanekom le Mojalefa.

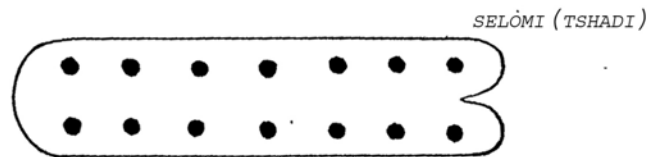
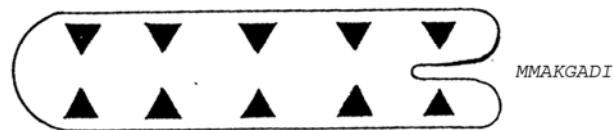
1.2.1 Eiselen, W. M.: 'The Art of Divination as practiced by the ba Masemola' (1932)

Taodišwaneng ya go bitšwa '*The Art of Divination as practiced by the ba Masemola*', Eiselen (1932) o tšweletša direto tša ditaola tša Bapedi ba Masemola tše di fapanego, fao gape a laetšago le mehola ya tšona ka go fapana ga yona.

O thoma ka go tšweletša setlogo sa ba Masemola. O re ba tšwa ba le Swatseng gomme ba tla go dula Phokwane kgauswi le Middleburg. Gape o bolela gore batho bao ke Babinatau. Eiselen o re tsebo mabapi le ditaola o e antšwe go mongaka yo mongwe gona fao ga Masemola, yoo go thwego ke Tumiše Maledimo.

Ntlha ye nngwe yeo Eiselen a e tšweletšago ke ya ditlabelo tšeo Babinatau ba di šomišago go laola, e lego ditaola/dipheko goba dikgagara. Go feta fao o laetša ditaola tše kgolo tše nne, tše masomennepedi tše nnyane, direto tšeo di retwago ge ditaola di tšhollwa go tšwa mokotlaneng wa tšona (sebeba), mokgwa wa go laola, sereto sa ditaola sa tlwaelo, le diretswana tšeo di amanago le mawo ao a fapafapanego.

Ge a hlaloša seo ditaola e lego sona, Eiselen o re bontši bja tšona bo dirilwe ka marapo. Ke ka fao go tumilego la 'marapo a tše di hwilego'. Ditaola tša Tumiše Maledimo di bopilwe ka tše nne tše kgolo le tše masomennepedi tše nnyane. Ditaola tše nne tše kgolo ke: Moremogolo, yona e dirilwe ka ntlha ya tlhako/ngatha ya pholo ye e hlabetšwego Kgoši Thulare ge a nyala mosadi wa lebone. Ya bobedi ke Mmakgadi, e lego mosadi wa Moremogolo. Ya boraro ke Selomi, sona se emela kgošana gomme gape go na le taola ye kgolo ya bone ye e bitšwago Selomi se setshadi, e lego mosadi wa Selomi se setona. Gape o hlaloša gore ditaola tše di kgabišitšwe ka lehlakoreng le tee. Ditaola tšeo mo seswantšhong di tšwelela ka tsela ye:

Godimo ga moo Eiselen o bolela gore o kgobokeditše direto tša Sepedi tša ditaola tše masomehlano.

Mabapi le mkgwa wa go laola, ge motho a na le matshwenyego o ya go mongaka go nyaka (kgopela) tharollo ya ona le gore a hlolwa ke eng. Mongmathata o tla fiwa sebaka sa go tšholla ditaola. Ge mongmathata a palelwa ke go fihla go mongaka, ba gabo ba tla le seaparo sa gagwe go tlo nyakišišwa. Ka tlwaelo ditaola ge di tšhollwa go tšwa ka gare ga sebeba (mokotlana wa tšona) di retwa ka sereto sa tlwaelo. Go feta fao o hlagišitše le taba yeo e amago diretswana tša go reta mawo ao a fapanego. Lewo le lengwe le le lengwe le na le seretwana sa lona.

Maikemišetšo a nyakišišo ye a yo fapana le a Eiselen ka gore fa go yo hlokomelwa kudu sebopego sa direkto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi.

1.2.2 Mönnig, H .O.: *The Pedi* (1967)

Ge a ngwala puku ya gagwe ya antropološiši, Mönnig o akareditše le tlhalošo ya ditaola. O tšweleditše le taba ya gore mongaka, morago ga go gašanya ditaola fase, o tsena fase ka go di reta. O dira bjalo a šeditše ditaola tše nne tše kgolo, e lego Moremogolo, Selomi se setona, Mmakgadi le Selomi se setshadi. Ga a kgahlwe ke go fo reta fela, o ipha le nako ya go nagana tlhathollo ya lewo leo la ditaola. Mönnig o tšweleditše le maina a ditaola, dihlare (mešunkwane) tša go alafa malwetšiši le mekgwa ya go fapafapana ya go laola.

1.2.3 Watt, J. M. le Van Warmelo, N. J.: *The Medicines and practice of a Sotho Doctor* (1930)

Borateori ba babedi ba, ba bolela ge ditaba tše tša bongaka ba di hweditše go monna yo mongwe wa Letebele ka mo Moletlane, yena ke Monkwe Mojapelo. Ba bolela gore yo Monkwe Mojapelo o be a tloga a bolela Sepedi fela. Yena (Monkwe) o re bongaka bjo o bo hweditše go tatagwe. O hlaloša gore morago ga go tšhollwa fase, ditaola di tšhelwa ka sereto.

Monkwe Mojapelo o be a šoma go epela tatagwe dihlare goba yona mešunkwane. Ke gona fao a hweditšego tsebo ya dihlare tše tatagwe a bego a di šomiša gotee le maina a tšona. Ge e le go laola, Monkwe Mojapelo, o rutilwe ke mogolwage, yo a bego a šomiša dikgagara (ditaola) tša tatagwe.

Borateori ba ba tšwela pele ka go laetša ka fao Monkwe Mojapelo a bego a alafa balwetšiši ba gagwe ka gona. Ge motho yo mongwe a ekwa bohloko

kgareng o be a kgogišwa sehlare sa go bitšwa patše ya tšhwene. Ge e le bana ge ba gohlola ba be ba fiwa lengana.

Basekaseki ba ba gatelela tsebo ya ditaola, dihlare le kalafo ya malwetši. Bjale ge e le lengwalophatišišo le, le ile go aroga tseleng yeo gomme la le bana le go sekaseka sebopego sa direkto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi.

1.2.4 Plug, I.: *An analysis of witch-doctor divining sets* (1987)

Go taodišwana ya go bitšwa ‘*An analysis of witch-doctor divining sets*’ (1987), Plug o bolela gore o ile a hwetša sebaka sa go lekola mehutahutana ya ditaola kua Yunibesithing ya Afrika-Borwa, gomme ge a di bapetša o hweditše go na le fao di tšeelanago mollo le fao di fapanago ntshe. O tšweletša le kgopolo ya gore bontši bja ditaola bo dirilwe ka marapo, gomme di bolokwa ka gare ga mokotlana wa go dirwa ka letlalo la phoofolo. Go feta fao o hlaloša le gore ditaola tša mehuta ya go fapana ya ditšhaba, e dirilwe ka eng, ke go re ke tše dife tše bohlokwa, bjalobjalo. Fa go ka thwe, go gatelelwa gore ditaola tša Bapedi di hlolegile kae le gore di bopilwe ka eng?, di bolokwa ka gare ga eng?, bjalobjalo. O hlaloša le tšeo e sego tša bopša ka marapo eupša di betlilwego ka kota.

1.2.5 Hanekom, C.: *Die Huidige Stand van die Tradisionele Godsdienspatroon by die Mamabolo* (1965)

Go nyakišišo ya gagwe ya bongaka, Hanekom o tšweletša gore ba Mamabolo bjalo ka Bapedi le bona, ba šomišana le dingaka. Diepamere tše di šomiša ditaola go laola balwetši bao ba tsomago thušo. O re go na le ditaola tše nne, e lego tšona ditlou. Go tšona go na le Legwame, mokgalabje wa hlogotšhweu, ke yona kgoši ya ditaola. Thwagadima, mokgekolo ebile ke mosadi wa Legwame. Tshilume, ke mošemane mola Lengwana e le

mosetsana. Go etša ba Masemola, le ba Mamabolo ntle le ditlou ditaola tša bona di ka se kgone go laola. Ditaola tše di kgabišitšwe ka lehlakoreng le lengwe mola le lengwe go se na selo. Hanekom o tšweletša le mawo a ditaola tša ba Mamabolo.

Morarwana: Ditaola ka moka di wa ka mekgabišo e le ka godimo mola Lengwame le ewa ka mekgabišo e le ka fase. Mo go ka thwe, Hanekom o gatelela taba ya dingaka tša gaMamabolo le gore dingaka di šomiša ditaola go laola. O tšweletša le sebopego sa ditaola tšeo di bitšwago ditlou. O feleletša ka mawo a go fapanafapana a tšona. Ga se a hlaloša ntlha ya sebopego sa direto tša bogologolo tša ditaola.

1.2.6 Mojalefa, M. J.: *Sepedi poetry of divination: A cultural verse-form design (unpublished)*

Taodišwaneng ya gagwe ya '*Sepedi poetry of divination: A cultural verse-form design*', Mojalefa o hlaloša gore o lemogile ge Mönnig a tšeela fase bongaka bja setšo ('*traditional doctor*'). O tšwela pele ka go laetša gore go na le dingaka tša setšo ('*traditional doctors*') le dingaka tša baloi ('*witch-doctors*'). Dingaka tša setšo di tloga di hlomphega kudu setšhabeng ka baka la tema yeo di e kgathago go fapana le dingaka tša baloi.

Mojalefa o tšweletša kgopolo ya gore ngaka e laola ka ditaola. Go feta fao o bolela ka ditaola tše nne tšeo di bitšwago ditlou. O re ntle le tšona mošomo wa go laola o ka ba bothata ka kudu. O tšweleditše le ditaola tše nnyane.

Go iša pele, Mojalefa o tšweletša le mokgwa wa go laola bjalo ka ge o dirišwa ke ngaka yeo e ithutilego bongaka. Pele a ka hlaloša lewo leo o reta ditaola e le gona go bolela le badimo ba gabo gore ba mo thuše.

O feleleditše ka go sekaseka diretotumišo tša ditaola tša Johannes Mokgwadi ka go di lebanya le lenaneo le:

- Thulaganyo ya metara
- Thulaganyo ya dikarolwana tša polelo le karogano ya methalotheto ka dikarolometara
- Kelotelele ya temanatheto (*'long measure verse'*)
- Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto (*'long measure repetition'*)
- Sereto sa ditaola sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa (*'divinatory poem with repeated segments'*)
- Seretokgokanyi sa ditaola (*'divinatory poem with link hemistiches'*)

1.3 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Mo nyakišišong ye go yo šomišwa mekgwa ye mebedi ya nyakišišo, e lego (a) mokgwa wa go hlaloša le (b) mokgwa wa go hlatholla.

1.3.1 Mokgwa wa go hlaloša

Hugo (1962: 179) ge a hlaloša mokgwa wo o re ke go fa polelo yeo e tseneletšego ya selo, gwa utollwa dipharologantšho tša sona gore sebopego sa sona se šale se ikanegile nyanyeng. Ke ka lebaka leo Phala (1999: 5) a rego, go hlaloša ke go tšweletša selo ka tsela yeo se bopegilego ka gona gore se tle se tsebege. Ge a hlaloša go iša pele, Serudu (1989: 25) o re, go hlaloša ke go tšweletša ka mantšu sebopego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe.

Go hlaloša kgopolo ye gabotse, go tla fiwa mohlala wa lekgeswa. Lona le dirilwe ka mokgopa/letlalo la pudi goba kgomo. O a šogwa gomme wa tlotšwa ka tšhidi goba letsoku gore o be boleta le gore o se ke wa hlaba goba go ngapa. Ge lekgeswa le dirwa, le segwa ditsebjana tša go sepelelana le

maoto ka bothakga, gore le se šitiše moapari wa lona go sepela. Lekgeswa le direlwa mebja yeo e thušago gore ge le aperwe le se we. Le aparwa ke bašemane le banna ka ge e le seaparo sa bona

1.3.2 Mokgwa wa go hlatholla

Wales (1995: 256) o re go hlatholla ke go kwešiša polelo ya sengwalo le go nyankurela seo se hlalošwago. Ge a oketša kgopolo yeo Mojalefa (1995: 30) o re go hlatholla ke go tsinkela ka šedi gore go be le kwešišo ya sengwalo. Mahole (2002: 5) yena o re go hlatholla ke go gatelela mešomo ya diphapantšho tša kgopolo ya go hlaloša ya ka godimo, e lego lekgeswa. Go yo lekolwa mešomo ya lekgeswa: Wa mathomo, ke go šireletša mmele phišong, phefong le dikotsing tše dingwe tša mmele. Wa bobedi ke go kgabiša mmele gagologolo mabakeng a merero ya menyanya ye e rilego.

Ka go realo, mo nyakišišong ye, go hlaloša le go hlatholla ga se mahlalošetšagotee, eupša ke dikgopolo tše pedi tše di ikemego ka botšona. Go feta fao, nyakišišong ye, dikgopolo tše pedi tše di ya go thuša kudu mo tlhalošong ya mareo ao a lebanego le maina a ditaola le mawo a tšona, le tlhathollong ya dikgopolo tše di lebanego le direto tša ditaola tša bogologolo tša Sepedi.

1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO

Ge nyakišišo ya direto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi e dirwa, go tlo šomišwa taetšonyakišišo ya naratholotši ya go lebana le tlhalošo ya sebopego sa sengwalo. Yona e hlaloša sengwalo ge se lebane le matlalo a mararo. Strachan (1988: 2) ge a hlaloša matlalo ao o re ke '*teks*', '*verhaal*' le '*geskiedenis*'. Ka lehlakoreng le lengwe, Groenewald(1993: 4) le Mojalefa (1995: 13) bona ba bitša matlalo ao gore ke diteng, thulaganyo le mongwalelo. Ba fapantšha naratholotši ye le ya boGenette (1980: 27). Ge

sebopego sa sengwalo se hlalošwa go elwa šedi sererwa, moko wa ditaba le atmosfere. Mo nyakišišong ye le gona go yo hlokmelwa taba yeo ka botlalo.

1.4.1 Diteng

Chatman (1967: 19-20) le Kennedy (1985: 40) ge ba hlaloša letlalo la mathomo, e lego diteng, ba re ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona pele sengwalo se hlangwa. Groenewald (1991: 18) ge a oketša kgopolo ye, o re ke ditaba tšeo di sego tša rulaganywa ke mongwadi. A re di a latelana, gomme tatelano yeo e laolwa ke melao yeo motho a e tlwaetšego. Go iša pele Mojalefa (1994: 2) o re ditaba tša diteng di tlemaganywa ke sererwa. Ke ka fao sererwa e lego kgopolo ye bohlokwa nyakišišong ye.

Ge a hlaloša seo sererwa e lego sona Marggraff (1994: 61) o re ke kgopolo ya mafelelo yeo e fihleletšwego mo sengwalong, ke go re, ke ge mmadi a fihlile magomong a mafelelofelelo ao a ka se sa kgonago go akaretša go ya pele. Ke ka fao Magapa (1997: 11) a tiišetšago kgopolo ye ka go re, ke lefoko goba polelo ye kopana yeo e akaretšago diteng tša sengwalo.

Groenewald (1993: 4) yena o re sererwa se bohlokwa ka gobane se kgokaganya ditaba tša diteng. Mojalefa (1995: 20) o oketša kgopolo ye ka gore sererwa se tlemaganya ditiragalo le go di laola. Go tšwela pele o re se laola baanegwa le tikologo (nako le lefelo). Gape sererwa se laetša mmadi ditiragalokgolo le baanegwa ba bagolo.

Go ka fetšwa ka go re, sererwa ke taba e tee yeo e tlemaganyago ditaba tša diteng tša diretotumišo tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi gore di be ngatana e tee. Ka gona sererwa se tloga se le bohlokwa ka ge se lebane le ditiragalo tša diteng tša direto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi.

1.4.2 Thulaganyo

Beckson le Ganz (1960: 204) ba re thulaganyo e lebane le go rulaganya ditiragalo go ya ka maikutlo a mongwadi. Ge a thekga kgopolo ye ya boGanz, Jejera (1995: 200) o re ditiragalo tša thulaganyo di dirwa ke baanegwa, gagolo molwantšhwa, ka ge e le yena mothopo wa tšona.

Serudu (1989: 49) le ba bangwe ba re thulaganyo ke motheo woo go wona mongwadi a hlamago taba ya gagwe godimo ga wona. Go yona ditiragalo di latelelana go ya ka moo di hlolanago. Ka gona, fa ditaba tšeo di beakantšwego, mongwadi a ka di nepiša thwii le maikemišetšo a gagwe. Ke ka fao Mojalefa (1995: 10) a rego tatelano yeo ya ditaba, yeo go thwego e na le motheo, e lebane le moko wa ditaba.

Moko wa ditaba ke karolo ye bohlokwa ya thulaganyo. Ge a hlaloša kgopolo yeo Minot (1988: 259) o re ke seo mongwadi a ratago go se ruta babadi le go ba lemoša sona sengwalong sa gagwe. Gona fao Turco (1991: 53) o katološa kgopolo ye ka go re dielemente tša thulaganyo di tloga di thekga moko wa ditaba ka mešogofela.

Groenewald (1993: 4-5) yena o re moko wa ditaba o swaragantšha ditaba tša thulaganyo gore e be selo se tee gape o logaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Go ka feleletšwa ka go phutha kgopolo ye ya thulaganyo ka gore ke ge mongwadi a beakanya ditiragalo tša sengwalo gore di sepelelane le maikemišetšo a gagwe. Ke go re mongwadi o rulaganya ditiragalo tša sengwalo gore molaetša wa gagwe o kgone go hlaloša se a se lemogago bophelong. Go ra gore moko wa ditaba o bohlokwa mo thulaganyong ya ditaba ka gobane o tlemaganya ditiragalo/ditaba tša sengwalo. Ka go realo

thulaganyo e bohlokwa ka lebaka la gore e lebane le peakanyo ya ditiragalo tša diretotumišo tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi.

1.4.3 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la mafelelo la sengwalo. Ge ba hlaloša mongwalelo Lucas (1974: 49) le Watt (1996: 105) ba re ka mongwalelo mongwadi o laetša bokgoni le bokgwari bja tšhomišo ya polelo go rulaganya ditiragalo tša sengwalo sa gagwe gore a itswalanye le babadi. Abrams (1981: 190-191) o godiša kgopolo ye ka go re, ge go sekasekwa setaele go swanetše go hlokomelwe dintlha tše bohlokwa bjalo ka tšhomišo ya mafoko, dikapolelo, diema le tše dingwe. Groenewald (1991: 6) ge a ntšha sa mafahleng a gagwe mabapi le mongwalelo, o re ke ge polelo e šomišwa ka mokgwa wo mongwadi a itlhalošago.

Marggraff (1996: 49) o ruma kgopolo ye ka gore, polelo ke karolo ye nnyane ya mongwalelo ge e bapetšwa le maikutlo, ka gona mongwadi o šomiša polelo go tšweleša khuduego ye e itšego.

Ge ba hlaloša khuduego Bragg (1996: 43) le Guddon (1998: 59) ba re ke temogo le maikutlo ao mmadi a nago le ona ge a bala ditiragalo tša sengwalo.

Mojalefa (1996: 19) o tšweletša kgopolo ya gore khuduego e laolwa ke mongwalelo gomme yona e tšwetša pele tebanyo ya mongwadi. Khuduego yeo e lebane le go godiša phišegelo ya mmadi, e lego maatlakgogedi, gore a tšwele pele ka go bala sengwalo.

Kgopolo ye e ka rungwa ka go re mongwalelo ke tsela yeo ka yona mongwadi a tšweletšago dikgopolo tša gagwe go mmadi ka gona. Ka fao tirišo ya polelo le khuduego di bohlokwa nyakišišong ye ka ge di tlo thuša gore ditiragalo tša direto tša bogologolo tša ditaola di kwešišege ka

tshwanelo. Tirišo ya polelo le khuduego ke dielemente tšeo di bopago mongwalelo. Mojalefa (1996:19) o re le ge go le bjalo khuduego ke karolo ye kgolo ya mongwalelo.

Ka tsela yeo, tlhalošo ya mongwalelo e bohlokwa nyakišišong ye ka gobane go yo nyakišišwa mahlakore a mongwalelo ao a lebanego le direto tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi.

1.5 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Mo kgaolong ya mathomo go etšwe hloko bohlokwa bja kgoboketšo ya direto tša ditaola ka Eiselen ngwageng wa 1932.

Go tšweleditšwe le maikemišetšo a lengwalonyakišišo le, e lego go sekaseka sebopego sa diretotumišo tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi go lebeletšwe matlalo a mararo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Temana ye nngwe yeo e hlokometšwego e bile ya go nyakišiša ka ga direto tše tša ditaola tša Sepedi.

Mokgwa wa nyakišišo o kgonthišetšwe gore mareo ao e lego go hlaloša le go hlatholla a tloga a fapana, ke go re, ga se mahlalošetšagotee. Go ile go hlalošwa mareo ao a lebanego le maina a ditaola le mawo a tšona, mola go ile go hlathollwa dikgopolo tšeo di lebanego le direto tša ditaola tša bogologolo tša Sepedi.

Taetšonyakišišo le yona e hlalošetšwe ge e lebane le naratholotši. Naratholotši e bolela gore sengwalo se na le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Nyakišišo ye e latetše naratholotši ya boGroenewald yeo e gatelelago kgopolo ya gore ge go sekasekwa diteng go hlokomelwa sererwa mola thulaganyo e tloga e amana le moko wa ditaba. Mongwalelo wona ge o sekasekwa go hlokomelwa atmosfere.

Kgaolong ya bobedi go yo hlalošwa seretotumišo ge se lebane le mehuta ye mebedi ya theto e lego seretotumišo sa sebjalebja le seretotumišo sa bogologolo. Seretotumišo sa bogologolo le sona se yo arolwa ka mehuta ye e fapaenego, e lego seretotumišo sa magoši, sa bagale, sa bahlabani, sa bagaleadi, sa bahumanegi, sa dialoga, sa diphoofolo, sa dilo gotee le sa ditaola.

Ge e le kgaolo ya boraro yona e yo ama sebopego sa diretotumišo tša bogologolo tša ditaola. Šedi ye kgolo e yo bewa godimo ga sebopego sa temanatheto ya sereto sa ditaola, thulagano ya methalotheto ka dikarolometara le palo ya methalotheto temanathetong.

Mabapi le kgaolo ya bone go yo lebedišišwa kelotelele ya temanatheto, kelotelele ya poeletšo ya temanatheto, sereto sa ditaola sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa le seretokgokanyi sa ditaola.

Kgaolo ya bohano e lebane le thumo ye e akaretšago kgaolo ya pele, ya bobedi, ya boraro le ya bone ka botlalo.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 SERETOTUMIŠO

2.1.1 Matseno

Mo nyakišišong ye go ka se hlalošwe seretotumišo ka botlalo, ka gobane go ukangwa gore kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe ke borateori ba peleng. Ka tsela yeo mo, seretotumišo se yo hlathollwa ka boripana kudu ge se lebane le go tumišwa ga ditaola tša bogologolo. Ge go yo sekasekwa seretotumišo go latelwa lenaneo le:

- Seretotumišo
- Seretotumišo sa sebjalebja
- Seretotumišo sa bogologolo
 - Seretotumišo sa magoši
 - Seretotumišo sa bagale le bahlabani
 - Seretotumišo sa bagaleadi
 - Seretotumišo sa bahumanegi
 - Seretotumišo sa dialoga
 - Seretotumišo sa diphoofolo le dilo
 - Seretotumišo sa ditaola
- Mehuta ya ditaola
- Lewo
- Kakaretšo

Go ya ka Rycroft (1962: 79) le Schapera (1965: 1) seretotumišo ke sereto seo se tumišago. Lestrade (1946: 295) yena o re seretotumišo ke mohuta wa sengwalo wo go ka thwego o tšwelela magareng ga thetokanegelo le koša ya go tumiša, gomme nepo ya sona e le gona go tumiša. Ka lehlakoreng le lengwe Towned (2000: 349) le Westley (2002:153) ba re seretotumišo ke

sereto seo go sona go tumišwago magoši ao a phelago le ao a hwilego gotee le bahumanegi. Gona fao go tumišwa maina le mediro ya bona. Serudu (1990: 7-8) le Mojalefa (1993: 19-20) ba oketša kgopolo ye ka go swaya nepo ya seretotumišo gomme ba re se a tumiša, se a godiša, se a leboga gape le gona go anega mediro ya motho goba motho ka boyena gore maikutlo a gagwe a tle a bonagale gabotse. Seretotumišo ga se na ditemanatheto.

Lestrade (1937: 296) le Mampuru (1991: 59 le 62) le Barber (1999: 29) ba tšwetša pele kgopolo ye ka gore seretotumišo se ka tšwelela ka mehuta ye mebedi e lego, seretotumišo sa sebjalebjae le seretotumišo sa bogologolo. Bjale go ya go hlokomelwa tšeo di bolelwago ke Mampuru, Barber le Lestrade.

2.1.2 Seretotumišo sa sebjalebjae

Schapera (1965: 1) le Finnegan (1970: 112) ba hlaloša gore seretotumišo sa sebjalebjae ke sereto seo se tumišago dilo tša sebjalebjae go swana le setimela, paesekela, sekolo, bjalobjalo. Go ya ka Andrzejewsk le ba bangwe (1985: 211) mohuta wo wa sereto o thomile go tšwelela ka boati morago ga Ntwa ya Bobedi ya Lefase. Pele ga fao go be go atile direto tša sedumedi. Moloto (1970: 177) le Milubi (1997: 130) ba re seretotumišo sa sebjalebjae sa Bathobaso se nkgalefetla la Bodikela (Yuropa). Gona fao go retwa dilo tša sebjalebjae tšeo di nago le lefetla/khuetšo ya Yuropa.

Lentsoane (1996: 4) o re seretotumišo sa sebjalebjae se theilwe godimo ga sa bogologolo le ge bareti ba leka go ngwala ka mokgwa wa Bodikela ge ba tšweletša maikutlo. Ga se gatelele morero wa bogale kudu eupša se theilwe godimo ga merero ya go fapana ya sebjalebjae. Ge e le Pretorius (1989: 80) o tšweletša kgopolo ya go re seretotumišo sa sebjalebjae ke sereto sa boikgopolelo sa go ngwalwa ke moreti gomme moko wa sona ke go tumiša. Mohuta wo wa sereto o fapana le seretotumišo sa bogologolo ka gore sona

tlholego ya sona ke go ngwalwa fase, e sego go bolelwa ka molomo bjalo ka dinonwane. Go feta fao sona se a balwa, ga se theeletšwe (kwewe). Ga se anegwe go tšwa molokong wo mongwe go ya go wo mongwe. Pretorius le Swart (1982: 28) ba re ka mabaka a mangwe moreti wa seretotumišo sa sebjalebjaale a ka ngwala ka tšeo a di bonego bophelong.

Mampuru (1991: 59) yena ge a gatelela kgopolo ye o re seretotumišo sa sebjalebjaale ke sa go ngwalwa, ke maitlhamelo a moreti. Mo go sona nepokgolo ya moreti ke go tumiša. Tumišo ye e ka tlišwa ke bogale goba bokgoni bja setumišwa bjo bo sa tlwaelegago, mohlala: go tumišwa ga Mphoma wa Mokopane. Tiragalo yeo e tumišwa ka baka la modiro wo mogolo woo o dirilwego wa go šireletša Matebele a gaMokopane nakong ya ntwa ya bona le Maburu.

Go tšwetša pele taba ye ya seretotumišo sa sebjalebjaale, Schapera (1965: 6) o re mohlami wa mohuta wo wa sereto ke motho wa go tseba go bala le go ngwala, ka gona a ka ngwala direto tšeo tša balwa.

Ka ge maikemišetšo a lengwalophatišišo le e se go sekaseka seretotumišo sa sebjalebjaale efela sa bogologolo, bjale go ya go hlalošwa ka botlalo seo seretotumišo sa bogologolo e lego sona.

2.1.3 Seretotumišo sa bogologolo

Go šetše go ukangwe gore mohola wa seretotumišo sa bogologolo ke go tumiša. Ke ka tsela yeo Finnegan (1970: 112) a rego seretotumišo sa bogologolo se ama dikgoši, bakgomana le batho fela. O tšwela pele ka go re kua Bohlabela bja Afrika, dikgomo le dilo tše dingwe di a tumišwa le tšona.

Bjale ge go sekasekwa direktotumišo tša bogologolo go lemogwa gore di na le go tumiša magoro ao a fapanego a batho le dilo. Mabapi le kgopolo ye Kgobe

(1994: 85-114) o re magoro ao a lebane le magoši, bogale, dikgomo, digagabi, diphoofolo le dinonyana. Gona mo kgopolong ye ya Kgobe go tla lebelwa mehlala ye e šupago fela.

2.1.3.1 Seretotumišo sa magoši

Schpera (1965: 6) o re ge kgoro e beditšwe go no fela go kgakolwa kopano (pitšo) yeo ka go tšhela segatakaboya ka sereto ge a goroga le ge a emelela a sepela. Ge a apešwa pheta ya thaga gona ga go sa bolelwa. Tšona direto tšeo di selaganyago nakong yeo ke tšona diretotumišo tša magoši.

Ge a oketša kgopolo yeo, Wainwright (1979: 373) o hlaloša bohlokwa bja moreti wa seretotumišo sa bogologolo setšhabeng, ge a re moreti o tšweletša maikutlo a batho, o tumiša kgoši legatong la batho, ebile o kaonafatša le go thekga maemo a kgoši.

Cope (1968: 340) le Msimang (1981: 51) ba re maikemišetšo a magolo a seretotumišo sa bogologolo ke go laetša mahlakore a go fapana a semelo sa kgoši, gomme se se ka fihlelewa ka go senkasenka histori ya gagwe. Taba ye ya go re seretotumišo sa bogologolo se boloka histori ya magoši, e tiišetšwa le ke Finnegan (1970: 143) le Towned (2000: 349-352).

Hodza le ba bangwe (1979: 40) ba bolela go ya pele gore seretotumišo sa bogologolo sa go tumiša magoši, diopedi le bašomi, se nepiša kudu banna ge ba tšweletša mpho (talente) ya bonatla le bokgoni bja go šomela setšhaba sa gabobona.

2.1.3.2 Seretotumišo sa bagale le bahlabani

Ge a hlaloša seo se nepišago bagale le bahlabani, Milubi (1997: 37) o re sereto se se lebane le ge madira (bahlabani) goba bagale ba boa ntweng. Ba

tsena ka mogobo wa phenyo gomme ba tšhelwa ka legoa le tumišo ka sereto e le gona go ba galefiša le go phagamiša bonatla le tumo tša bona. O tšwela pele ka go re ka mabaka a mangwe, o ka hwetša mohlabani a emelela, a feleletše ka ditlhabano tša marumo, a napile a itheta, gona fao a tšhwelwa ka mekgolokwane le dikati. Ka tlwaelo ga se tshwanelo gore motho a ithete ka tsela yeo, o retwa ke batho ba bangwe.

Kgopolo ye e thekgwa ke Lentsoane (1996: 1) ge a re seretotumišo sa bogologolo ke sereto seo se bilego gona go tloga mathomong a theto. Se theilwe godimo ga bogale, e le ge bagale ba itheta ba bile ba retwa dinakong tša dintwa le masolo.

Ge a ntšha la bošuwana Hodza le Fortune (1979: 40) ba re banna ba be ba retwa ke basadi ba bona ka ge ba phethile mešomo ye methata ya lapa, go swana le go lema mašemo wa fetša pele mola bonaladiarotha ba sa swere ke bja matlagosa.

2.1.3.3 Seretotumišo sa bagaleadi

Kgopolo yeo e tšweletšwago ke Schapera (1965: 1) ke ya gore seretotumišo sa bagologolo ga se amane le banna fela. Basadi le bona ba ka tumišwa. Hodza le Fortune (1979: 37) ba re basadi ba ka tumišwa go lebeletšwe dika tša bonatla setšhabeng le mešomong ya bona. Ge e le Gunner (1979: 24) o tšweletša kgopolo ya go re seretotumišo sa bogologolo ke polelo ya theto yeo ka yona go tsebišwago seretwa. Ka thokong ya mosadi se tšwelela e le tumišo ya semelo gotee le phenyo ya gagwe.

2.1.3.4. Seretotumišo sa bahumanegi

Ge a hlaloša seo seretotumišo sa bogologolo seo se amago bahumanegi, Westley (2002: 153) o re ke sereto seo se sa tumišego magoši fela eupša le

bahumanegi, ka go re, se a ba akaretša. O tiiša kgopolo ye ka go fa mohlala ka bašemane bao ba ithutago diretotumišo ge ba le kua madišong.

Hodza le Fortune (1970: 40) ba re seretotumišo sa bogologolo se ka tumiša bahumanegi ba etša baopedi le bašomi ge ba tšweletša mpho ya bonatla le bokgoni go šomela setšhaba.

Finnegan (1979: 124) o tšweletša kgopolo ya go re motho ge a nyala goba a nyalwa a ka tumišwa. Gona fao ga go lebeletwe gore ke wa maemo afe. Se se tiiša kgopolo ya go re le bahumanegi ba ka tumišwa.

2.1.3.5 Seretotumišo sa dialoga

Finnegan (1970: 122) le Lentsoane (1996: 1) ge ba ntšha la bona mabapi le seretotumišo sa bagologolo ba re ke sereto seo bašemane e rego ge ba tsena ka kgoro, ba etšwa go thopa selosethata, e lego bonna, ba tšhelwe ka sona gore ba phadime, ba bonale gore ba tšwa go fenya koma, gomme ba thopile bonna. Kgopolo ye e gatelelwa le ke Milubi (1997: 52) ge a bolela gore bašemane ba Bavenda ge ba gotše ba išwa komeng, gomme ge koma e budule ba aloga ba hubetše ka letsoku. Ka morago ga go hlapa letsoku ke banna, gomme ba a retwa.

2.1.3.6 Seretotumišo sa diphoofolo le dilo

Kunene (1971: 137 le 143) o re diphoofolo tša gae go swana le dikgomo di ka retwa, gomme moreti a ka itswalanya le kgomo yeo ka go kgahlwa ke ditiro tša yona tša bonatla. Tau le yona, moreti a ka itswalanya nayo a lebeletše maatla a yona. Go iša pele, Kunene o bolela ka kgomo yeo go bego go thwe, ke Maphatswe. O re e ile ya retwa ka ge e ile ya bolaya baromiwa bao ba bego ba leka go e gapa ka maikemišetšo a go e utswa. Go realo, kgomo yeo e be e laetša bogale.

Guma (1967: 45) le Milubi (1997: 53) ba gatelela kgopolo ya go re phoofolo e ka retwa go lebeletšwe mokgwa wa yona wa go tsoma, ebile e kgahlwa moreti. Bangwe gona fao ba napile ba hwetša moeno ka gona go kgahlwa ke phoofolo yeo e itšego. Ge moreti a kgahlilwe ke bogale bja tau, o tšea moeno wa tau ya ba Motau. Ge a bina kwena, ke Mokwena, bjalobjalo.

2.1.3.7 Seretotumišo sa ditaola

Ka setšo, ditaola di tloga di le bohlokwa e le ruri. Ke seipone sa Moswana sa go bonega masa le tše dingwe tša bophelo. Ge a lahlela la bošwana mabapi le seretotumišo sa bogologolo sa ditaola, Finnegan (1970: 111) o re ka Bohlabela le Borwa bja Afrika go atile direto tša go tumiša dikgomo le dilo tše dingwe tša go swana le ditaola. Taba ye e kgonthišišwa ke Eiselen (1932: 12) ge a re go ba ditaola di tšhollwa, go tšwa mokotlaneng wa tšona, mongaka ga a tšhabešetše go lebeledišiša lewo la tšona. O tšwela pele ka go di reta, se se ka ra go re, gona fao o tla be a hwetša sebaka sa go gopodišiša ka lewo la tšona. Mönnig (1967: 84) le yena o gatelela taba ya gore go na le seretotumišo sa bogologolo sa ditaola. O re ge ngaka e nyaka go kgonthiša lewo gabotse o na le gona go reta ditaola tše di itšego, gomme mafelelong a hwetša seo a se nyakago. Tšona direto tšeo di šomišwago ke dingaka go reta ditaola, ke tšona diretotumišo tša bogologolo. Pretorius (1989: 54 le 80) o re seretotumišo sa bogologolo gape se ka tumiša le ditaola. Ditaola di ka tumišwa ka ge di le bohlokwa bophelong bja Moswana.

Go hlaloša diretotumišo tša ditaola ka botlalo go yo hlokomelwa tlhalošo ya tšona go ya ka lenaneo le:

- Mehuta ya ditaola
- Lewo la ditaola
- Sebopego sa temanatheto
- Thulaganyo ya metara

- Thulaganyo ya dikarolwana tša polelo le karoganyo ya methalotheto ka dikarolometara
- Palo ya methalotheto temanathetong
- Kelotelele ya temanatheto (*'long measure verse'*)
- Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto (*'long measure repetition'*)
- Sereto sa ditaola sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa
- Seretokgokanyi sa ditaola

Bjale go yo tsinkelwa tlhalošo ya lenaneo le ka botlalo.

2.2 MEHUTA YA DITAOLA

Taola ke lerapo leo le dirišwago ke ngaka go bonega go re tša masa di eme bjang. Go ka thwe, ke seipone sa Moswana. Ge e le tše dintši di bitšwa gore ke ditaola goba dipheko..

Go ya ka Mönnig (1967: 80-81) ditaola ke marapo ao a nago le tsebo ya go utolla madimabe le tše botse tše di kago wela motho, le gona go utolla mekgwa yeo motho a kago šireletšwa ka yona. Ge a oketša kgopolo ye Hanekom (1965: 123) o re tlhalošo ya ditaola go ya ka ba Mamabolo, e tloga e swana le yeo e filwego ke Eiselen (1932) mabapi le ditaola tša Bapedi ba bangwe go la Transfala.

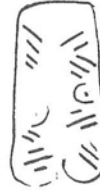
Eiselen (1932: 3) o re ditaola ga se tša dirwa ka marapo a diphoofolo ka moka ga tšona, ka gobane go na le ditaola tše dingwe tše di betlilwego ka dikota tša mehlare, mola tše dingwe di dirilwe ka dikgopa. Fela mo polelong go atile tirišo ya lereo la marapo, go feta tše tše dingwe. Ke ka fao ditaola di bitšwago gore ke marapo a tše di hwilego. Ge ba tiiša kgopolo yeo, Watt le Van Warmelo (1930: 48-49) bona ba re dikgagara ke marapo ao a kgonago go bona se sengwe le se sengwe. A kgona go ntšhetša nyanyeng dilo tše mongaka a di lebetšego le tše a sa di tsebego.

Plug (1987: 51) o tšweletša kgopolo ya gore ditaola ke marapo ao a hwetšwago diphoofolong tšeo di sa tšwago go hlabja, gomme di dirwa ka marapo a mo malokollong ('ball-joints'). Junod (1927: 547) yena o bolela gore ditaola tšeo a di bonego tša Batsonga di be di na le ye nngwe ya go dirwa ka lerapo la mohuta wo mongwe, e lego la phoofolo yeo go thwego ke kgama. Batsebi ba ditaola ba re lona lerapo leo le bohlokwa kudu ditaoleng.

Hanekom (1965: 124), Plug (1987: 64-65) le Eiselen (1932: 4-6) ba tšweletša kgopolo ya gore ditaola tšeo bona ba di bonego di arotšwe ka dihlopha tše pedi. Sehlopha sa pele se bopša ke ditaola tše nne (4) tše bohlokwa. Tšona mongaka a ka se kgone go laola motho ntle le tšona. Lewo la ditaola le laolwa ke tšona. Tše pedi ke tše tona, tše pedi ke tše tshadi. Tše tona ke Moremogolo, yona ke kgošikgolo ya ditaola gomme e dirilwe ka ngatha/tlhako ya poo ya go hlabelwa Kgoši Thulare ge a goroša timamello, (Eiselen, 1932: 4). Hanekom (1965: 124) yena o re taola yeo ke Legwame. Gape go na le Selomi se setona, sona se emela kgošana ya ditaola. Sona se dirilwe ka tlhako/ngatha ya pholo yeo e tlwaelegilego. Hanekom (1965: 124) o re ka Sevenda ke Tšhilume. Ditaola tša go hlalošwa ke Hanekom di fapana gannyane le tšeo di hlalošwago ke Eiselen ka lebaka la go fapana ga merafo yeo ya Bavenda le Bapedi. Tše tona tša go hlathollwa ke Eiselen di kgabišitšwe ka godimo ka diswantšho tša khutlotharo tše ntsho bjalo ka ge go šetše go boletšwe. Tša Hanekom tšona di kgabišitšwe ka godimo fela ka tsela ye:

1. Legwame (mokgalabje)

2. Thwagadima (mokrekolo)

3. Tshilume (mošemane)

4. Lengwana (mosetsana)

Go sa na le Mmakgadi. Ke pheko ya mosadi wa Moremogolo gomme go ya ka Hanekom, ke Thwagadima yeo e lego mokgekolo wa Legwame. Selomi se setshadi ke mosadi wa Selomi se setona, go ya ka Eiselen (1932: 5), mola go ya ka Hanekom (1965: 124-5) Lengwana e le mosetsana. Le tšona ditaola tše di dirilwe ka marapo gomme di kgabišitšwe ka godimo. Ka moka ga tšona ke tša mpepetlana gomme di na le mahlakore a mabedi ao di kago wa ka ona.

Sehlopha sa bobedi sa ditaola, go ya ka Eiselen (1932: 6), ke sa ditaola tše nnyane, ka palo ke masomennepedi, gomme bohlokwa bja tšona ga bo fete bja tšela tše nne tšeo re boletšego ka tšona. Ditaola tšeo tše nnyane di dirilwe ka marapo a diphoofolo ao a tšwago malokollong a maoto a morago mola tše dingwe di betlilwe ka kota, tše dingwe ka dikgopa. Ditaola tšeo di sepela ka pedi ka pedi, ye tona le ye tshadi gomme di emetše meeno ya ditšhaba tša Bapedi. Go feta fao go na le taola ya go emela ngwana gomme yona e dirwa ka lerapo la go tšwa leotong la morago la phoofolo ye nnyane. Ditaola tša go emela diphoofolo tše tshadi tšona di tlemeletšwe ka mathale. Tabakgolo ke gore ditaola tše ga di dirwe ka marapo a diphoofolo tša go hwa ka gore di ka tla tša se šome.

Watt le van Warmelo (1987: 50-52) le bona ba bolela ka ditaola tše nne tše bohlokwa. Phapano ya bona le Eiselen (1932: 4-5) e lebane le maina a tšona. Ya pele yeo Eiselen a rego ke Moremogolo bona ba re ke monna yo motala goba yo bohlokwa. Ya bobedi, Eiselen o re ke Selomi se setona, bona ba re ke monna yo mofsa goba mošemane. Yeo Eiselen a e bitšago Mmakgadi, ba e bitša mosadi yo motala goba yo bohlokwa. Selomi se setshadi sa Eiselen bona ba se bitša mosadi yo mofsa goba mosetsana. Ge e le ditaola tše nnyane tšona di emetše meeno ya ditšhaba yeo e tšwelelago ka tsela ya diphoofolo.

Mönnig (1967: 82) le yena o katološa kgopolo ye ya gore go na le ditaola tše nne tše bohlokwa ka go re, taola ya mosadi yo motala e dirilwe ka tlhako ya kgomo ye tshadi ebile e tšere sebopego sa khutlotharo. Ya mošemane le ya mosetsana di dirilwe ka manaka a tlou efela lehono di dirwa ka marapo a poo le a kgomo ye tshadi.

Go feta fao o bolela gape ka dihlopha tše dingwe tše pedi tša ditaola tša go bopša ka ditaola tše nne ka sehlopha. Sehlopha sa pele se dirilwe ka ditaola tša go bitšwa Lewatle, tšona ke tše nne gomme di fa tshedimošo mabapi le meetse gotee le Makgowa. Sehlopheng sa bobedi ditaola tša gona di bitšwa Khudu. Le sona se bopilwe ka ditaola tše nne. Tšona di tšweletša tshedimošo ka ga pula. Dihlopha tše pedi tše le tšona di hlamilwe ka ditaola tša monna, mosadi, mošemane le mosetsana.

Hanekom (1965: 125) o oketša kgopolo ye ya go hlaloša ditaola ka go re go na le dihlopha tše pedi, e lego sehlopha sa ditaola tša meetse le tša naga. Kgopolo ye e tšeelana mollo le ya Mönnig (1967: 82), e lego ditaola tša go bitšwa Mawatle le tša go bitšwa Khudu. Go feta fao tlhalošo ya Hanekom e tswalana le ya borateori ba bangwe mabapi le ditaola tše di latelago meeno ya diphoofolo. Hanekom (1965: 127) o tšweletša le kgopolo ya go re, ba gaMamabolo ba na le go diriša dipapetlana tša tšhelete bjalo ka ditaola, gomme ba re di tloga di efa ditaola maatla.

2.3 LEWO LA DITAOLA

Ge motho a na le matshwenyego, ka setšo o swanetše go etela ngaka go yo kwa tša bophelo le ona masa. Go gorogeng ga gagwe o tla ikopanya le ngaka go mo laola ka dipheko. Eiselen (1932: 4-5) o re ditaola ge di tšholletšwe fase go lebelelwa go re di wele bjang. Ge Moremogolo o ka wa ka mokgwa wa tlwaelo go thwe, o gatile, o a sepela. Ge mekgabišo ya Moremogolo e ka tla ka godimo gona go thwe, o laetša sefahlogo, ke go re o thabile, o segile. Ge o ka wa ka bokagare bja tlhako gona go tlo thwe, o apeile ka ge moalafša a dutše bjalo ka pitša sebešong. Maemo ao a laetša ditiro tše di tlwaelegilego tša tlhago. Moremogolo ge o wele ka sefahlogo ke go re, o khupeditše sefahlogo, gona o fifetše, o nyamile, o hwile goba o khuditše. Mola ge o wele ka lehlakore leo o ripilwego ka go lona go thwe o remile, gona o tloga a laetša lewo le lešoro kudu. Eiselen (1932: 253-263) o re ngaka ge e feditše go di reta e thoma go lebelediša ditaola tšela tše nne, e lego Moremogolo, Selomi se setona, Mmakgadi le Selomi se setshadi ka ge e le tšona motheo wa ditaola. Ke tšona di tloga mo laetša lewo. O tla di reta e le gona go ipha sebaka sa go nagana ka lewo leo.

Ge go bolelwa ka Lengwana la mafakudu go hlalošwa ge Selomi se setshadi se ka wa ka maoto, se segile sa šupa thokong ya ngaka, mola ditaola tše dingwe tše tharo di ribega difahlogo, gona lewo leo le ka hlalošwa bjalo ka tshebotšo go bahlokamedi ba ditšhiwana gore nke ba ntšhe mahlo dinameng ba hlokomele e le ruri ka nnete. Gape go ka sebotšwa le bahumi ka boitshwaro bja bona bja go se kgahliše.

Lewo la Moremogolo lona le lebane le ge Selomi se setona se wele ka sefahlogo, mola ditaola tše dingwe tšela tše tharo di segile. Lewo le, le laetša go re bothata bo tlo tšwelela go se go ye kae.

Moremogolo, Selomi se setona, Mmakgadi le Selomi se setshadi bohle ba segile, lewo le, le ka hlalošwa ka tsela ye. Ditaba di eme ka oto le tee bjalo ka kokolohute majadinoga. Ka mantšu a mangwe, ditaba di bothata, mongwe le mongwe o ikemišeditše go lwa. Ke ka fao lewo le le bitšwago mpherefere.

Mmakgadi o segile o šupa thokong ya ngaka, tše dingwe tšela tše tharo di laetša go nyama. Lewo le le šupa phenyo ya Mmakgadi. Ka maatla a badimo o kgona go rapalatša manaba a gagwe a šala a maatlafetše e le ruri, lewo le le bitšwa Lehlake.

Lewo la ditaola, go ya ka Hanekom (1965: 128-133) le swanetše go sepetšwa ka tsela ye: mongmatshwenyego o tšea ditaola a di huetša moya,, a di tšhollela fase. Ditaola tše nne tša mathomo tša go bitšwa ditlou, tšeo e lego motheo wa ditaola ka moka di na le mawo a lesometshela. Go tla fo tšweletšwa a se makae fela.

- Mohlakola: Ge ditlou di ka wa ka tsela ya go re mekgabišo e be ka fase, gona di laetša gore motho yoo a laolwago o ile go lahlegelwa ke thoto ya gagwe goba yo mongwe wa leloko o ile go hlokofala.
- Mpherefere: Mekgabišo ya ditlou e tla ka godimo. Fa di laetša go re ke mathata fela, dilo di ile go hlakahlakana.
- Morarwana: Ditlou ka moka ntle le Legwame di wa ka tsela yeo e lego gore mekgabišo e tla ka godimo. Gona go thwe, Mokgalabje o hwile, se se šupa gore motho o na le mathata a sefega goba letšhogo.
- Tlhapadiba: Ditlou tše pedi e lego Selomi se setona (Tshilume) le Lengwana, di wele ka tsela yeo e lego gore mekgabišo e ka godimo. Lewo le le šupa gore motho o na le bothata bja dipshio le senya (sebudula). Go lesogana ke sešupo sa go re ka letšatši le lengwe lekgarebe leo a le ratago ba tla aga motse.

- Thwagadimo: Ditlou ka moka ntle le Thwagadima, di wa mekgabišo e ile ka fase. Lewo le le amana le mollo, legadima, dikolo tša sethunya, tšhelete le thelekramo nakong yeo e tlogo.
- Makgolela: Legwame, Thwagadima le Selomi se setona mekgabišo e ile ka fase. Kgale lewo le le be le šupa go re ba gaMamabolo ba tlo hlaselwa ke ditšhaba di šele. Lenaba le tia maatla tšatši ka tšatši, se ke tlhalošo ya lewo le. Go lesogana ke sešupo sa gore, le kgauswi le go nyala ka gona le thome go lokiša magadi.
- Sehlako: Legwame le Lengwana di wele ka go iša mekgabišo ka godimo. Lewa le le šupa gore motho o swerwe ke hlogo ye bohloko ka kudu, ka gore o robetše le mosadi wa go boa tseleng. E ka ba taetšo go lesogana gore le yo gahlana le mathata ge a ka leka go išana le kgarebe kgorong.
- Moremogolo: Ditlou ka moka ntle le Selomi se setshadi di wele ka tsela yeo e lego gore mekgabišo e ka godimo. Se ke taetšo ya go se kwane goba yona ntwaga magareng ga meloko. Lewo le le ka šupa le bohodu bjo bo tlišwago ke yo mongwe wa meloko. Gape lewo le le ka šupa gore motho o na le sehlabi seo se hlolegago ka teng.

Junod (1927: 552) o re ditaola tšeo a di lekotšego di be di kgona go wa ka mahlakore a mabedi fela e lego ge di wele ka tsela yeo, di laetšago thotana ('convex'), le ka tsela yeo di laetšago moedi ('concave') mo gare. Ge di wele go etša ngwedi ge o dula gona, di robetše ka mokokotlo, ke go re, motho yo o lapile, ga a na maatla, o a hwa. Ditaola di wele, gomme thotana e tla ka godimo; go realo e šupa go ema ka maoto le go sepela; di laetša gore dihlokwa di robetše. Ditaola tša go dirwa ka marapo a pudi le a nku ge di wele ka mokgwa wa go laetša thotana e le ka godimo, gona di šupa gore kgoši le setšhaba ba sa le lethabong.

Watt le Van Warmelo (1930: 51) ba bolela gore ditaola tše nne tšeo e lego motheo wa ditaola, tša go bitšwa monna yo mogolo le yo monnyane gotee le

mosadi yo mogolo le yo monnyane, ge di ka wa ka lehlakore la go ba le mekgabišo, gona lewo leo le šupa gore motho yo a laolwago o a lwala goba ga a kgone go sepela goba o hlokofetše. Ge di ka wa ka mokgwa wa go re mekgabišo e be ka godimo gona lewo leo le šupa gore motho wa ntshe o sa phela gabotse.

2.4 KAKARETŠO

Kgaolong ye go gateletšwe tlhalošo ya thetotumišo, e lego sereto seo se tumišago. Mohuta wo wa sereto o ka kgaoganywa ka diripa (mehuta) tše pedi, e lego thetotumišo ya sebjalebja le thetotumišo ya segologolo.

Thetotumišo ya sebjalebja e nepiša dilo tša sebjalebja. Thetotumišo ya sebjalebja e ka lebanywa le go tumiša dilo tša sebjalebja, e lego sekolo, paesekela, setimela, bjalobjalo.

Ge e le thetotumišo ya bogologolo e etša nokakgolo ge e tlaleletšwa ke dinokana. Yona e arotšwe ka mehutana ye e šupago, e lego seretotumišo sa magoši, sa bagale le bahlabani, sa bagaleadi, sa bahumanegi, sa diphoofolo le dilo, sa dialoga le sa ditaola.

Go ya pele kgaolo ye ya bobedi e gateletše mehuta ya ditaola le mawo a tšona. Go hlalošitšwe gore taola ke lerapo leo le šomišwago ke ngaka go bonega gore masa a bophelo a sele bjang. Lewo la ditaola lona le bohlokwa ka ge le utollela ngaka maemo a ditaba tša moalafša.

KGAOLO YA BORARO

3.1 SERETOTUMIŠO SA DITAOLA SERIPA SA PELE

3.1.1 Matseno

Ka ge karolo ya seretotumišo sa ditaola e le ye kgolo, e yo arolwa ka dikgaolo tše pedi: seretotumišo sa ditaola seripa sa pele le seretotumišo sa ditaola seripa sa bobedi. Ka fao, ge go sekasekwa seretotumišo sa ditaola seripa sa pele go yo latelwa lenaneo la dintlha tše latelago:

- Sebopego sa temanatheto
- Thulaganyo ya metara
- Thulaganyo ya dikarolwana tša polelo le karogano ya methalotheto ka dikarolometara.
- Palo ya methalotheto temanathetong.
- Kakaretšo

3.1.1.1 Sebopego sa temanatheto

Fussel (1924: 128) o bolela gore pele ga ge direto di tšwelela ka mokgwa wa go ngwalwa, thulaganyo ya ditemana e be e sa bonwe ka mahlo, e be e kwewa ka tsebe fela. Ge e le theto ya Bodikela ka thokong ye nngwe e rulagantšwe ka ditemanatheto. Livingstone (1993: 56-57) o re direto tše tša Bodikela di fapana go tloga go temanatheto e tee go iša go tše ntši.

Mojalefa (1993: 20) o tšweletša ntlha ya gore, direto tša bogologolo tšona ga se tša arolwa ka ditemana go swana le tša Bodikela. O tšwela pele ka go re ditemana tša sereto sa bogologolo di lemogwa fao (lefoko) mothalotheto o felelago gona ka khutlo. Ntlha ye nngwe ke ya gore wo mohuta ga o na morumokwano.

Ge a tšwela pele ka go hlaloša sebopego sa temanatheto, Serudu (1989: 26) o re temanatheto e ka bopša le ka entšhampemente/kelelathalo. Kelelathalo o (Serudu) e hlaloša gore ke kelelo ya kgopolo methalopeding go tloga mothalothetong wa mathomo go ya go wa bobedi. Mafelelong a mothalotheto ga go na sekga/leswao. Ke ka fao Groenewald (1993: 38) a rego, kelelathalo e laetša tlhokomologo ya mollwane wa mothalotheto le ge e le ya metara.

Groenewald (1993: 39) ge a ntšha sa mafahleng o re, ditemanatheto di ka rulaganywa ka methalotheto ye metelele le ye mekopana fao go hwetšwago ye mengwe e boeletšwa.

Seretwaneng sa gagwe sa 'Selomi', Mahlase (1997: 27) o re:

1. Selomi sa mathebatheba
2. Ke bolaya nkwe ka hloka le malome yo ke mo fang.
3. Di re lentšu laka le kwala kgole,
4. Le kwala kgole Bepe Bokgalaka.

Ge go hlokomedišišwa seretwana se go lemogwa gore, ke mohuta wa sereto sa bogologolo ka gore ga se sa arolwa ka ditemana go feta fao, ga se na morumokwano ebile se bolela ka dilo tša bogologolo.

Temanatheto ye e bopilwe ka methalotheto ye mene gomme e tswakane. Mothalotheto wa bobedi, '**Ke bolaya nkwe ka hloka le malome yo ke mo fang**', ke wo motelele ka gobane o bopilwe ka mantšu a lesometee, mola mothalotheto wa pele e le wo mokopana ka gore o bopilwe ka mantšu a mararo fela, '**Selomi sa mabethabeta**'.

Gape go tla lemogwa gore, mothalotheto wa mathomo, e lego '**Selomi sa mabethabeta**', o elela ka go mothalotheto wa bobedi wo e lego '**Ke bolaya nkwe ka hloka le malome yo ke mo fang**'. Ka fao go ka thwe, kgopolo yeo

e tšwelelago mothalotheong wa mathomo, e elela go mothalotheo wa bobedi. Kelelo ya kgopolo go tloga mothalotheong wo mongwe go ya go wo mongwe, e hlola tswalano ya methalotheo.

Go mothalotheo wa boraro le wa bone go tšwelela poeletšo:

3. Di re lentšu la ka **le kwala kgole**,

4. Le kwala kgole Bepe Bokgalaka.

Go boeletšwa mantšu a '**le kwala kgole**', gomme poeletšo ye ya mantšu e thuša go tlemaganya temanatheto ye.

3.1.1.2 Thulaganyo ya metara

Mojalefa (1995: 21) le Mampuru (1991: 37) ba re, metara ke thulaganyo ya polelo ya moreti gomme o laolwa ke melao ye mebedi e lego wa kgaogano le wa kwano. De Groot (1946: 19-20), Hymes (in Sebeok, 1960: 145) le Shipley (1972: 102) ge ba hlaloša metara ba re ke patrone yeo e logaganego go ba selo se tee. Ge a tiiša kgopolo ye Serudu (1989: 31) o re metara ke peakanyo ya methalotheo go ya ka dinoko tše di gatelelwago le tše di sa gatelelwego go bopa dipatrone tša go fapana. Dipatrone tše ge di kopane di bopa senao/kgato. Ge a godiša tše di bolelwago ke Serudu mabapi le metara, Groenewald (1993: 33-34) o re, metara ke thulaganyo ya dielemente tša polelo, e lego medumo ya polelo, segalo sa go laola dinoko, fonimi ya botelele ye e laolago mošito le lentšu, kutu ya lentšu le lefokwana. O tšwela pele ka go re, thulaganyo yeo ya dielemente tša polelo e laolwa ke melao ye mebedi ya kgaoganyo le kwano. Go tiišetša kgopolo ye Mampuru (1991: 73) o re thulaganyo ya metara e laolwa ke melawana ya metara yeo e tsebegago gabotse.

- **Molawana wa kgaogano**

Molawana wa kgaogano o bontšha gore lefoko le swanetše go aroganywa gore go tle go bonagale diripa tše pedi goba go feta. Groenewald (1993: 35-36) o re molawana wo o bea mollwane wa go kgaoganya lefoko leo, gore e be diripa tše pedi. Mollwane woo o bitšwa sešura. Go tšwela pele Groenewald (1993: 35) o bolela gore sešura se bonala gabotse diretong tša bogologolo ka gobane, direto tšeo di be di boletwa (e sego go ngwalwa). Ke ka lebaka leo sešura se swanetšego go kwewa goba gona go lemogega ka ditsebe, eupša e sego go bonwa ka mahlo, ge go balwa.

- **Molawana wa kwano**

Mojalefa (1995: 23) o re molawana wa kwano o bontšha gore ge lefoko le kgaoganywa, le swanetše go ba le diripa tše di kwanago goba tšeo di swanago goba tšeo di boeletšwago. Diripa tšeo di bitšwa dikarolometara ge fela molawana woo wa kwano o di kwantšha go rulaganya dielemente tšeo tša polelo.

- **Sešura**

Ge a hlaloša sešura Mojalefa (1995: 23-24) o re ke mosetwana wa metara ka gore se bapetša dikarolwana tša mothalotheo. Sešura se šoma go kgaoganya mothalotheo ka dikarolometara tše pedi goba go feta. Go feta fao, se kgona le go kwantšha dikarolometara tšeo.

Mešomo ya sešura e tla hlalošwa ka botlalo ge go sekasekwa thulaganyo ya dikarolwana tša polelo, e lego go aroganya mothalotheo ka dikarolo tše pedi le go feta, go swantšhanya le go katološa. Kgopolo ye ya thulaganyo ya metara e ya go tsinkelwa go hlokometšwe seretwana sa ditaola sa Johannes Mokgwadi, go tšwa go taodišwana ya Mojalefa (x: 22) '*Sepedi poetry of*

divination: A cultural verse-form design' go tšweletša se basekaseki ba se ukamego peleng.

1. Lengwane la hlogo ye tšhweu/hlogo ye tšhweu e rwala diala;
2. Ga go sa tle dira/go tla tla tšie;
3. Ke lona moririmošweu/moririmošweu lehumo;
4. Ee, le ile bošweu/le ile bošweu la re boso.

- **Molawana wa kgaoganyo wa Lengwane**

Mothalotheto wa boraro o arogantšwe ka dikarolometara tše pedi ke sešura. Karolometara ya pele: 'Ke lona moririmošweu'. Karolometara ya bobedi: 'moririmošweu lehumo'.

- **Molawana wa kwano wa Lengwane**

Ge go yo sekasekwa molao wa kwano wa sereto sa 'Lengwane' go yo hlokomelwa:

- Palo ya dinoko tša mantšu/mantšu/dikafoko
- Palo ya dihloa tša mošito
- Poeletšo

- **Palo ya dinoko tša mantšu/mantšu/dikafoko**

Go yo kgonthišišwa gore palo ya dinoko tša mantšu a a karolometara ya pele '**Ke lona moririmošweu**', e lekana le palo ya dinoko tša mantšu a karolometara ya bobedi '**moririmošweu lehumo**'.

Ke lona moririmošweu: Ke lo-na mo-ri-ri-mo-šwe-u (9)

Moririmošweu lehumo: Mo-ri-ri-mo-šwe-u le-hu-mo (9)

Palo ya dinoko tša mantšu e a lekana, ke tše 9.

- **Palo ya dihloa tša mošito**

Fa go yo lebeledišišwa gore palo ya dihloa tša mošito e tšwelela kae.

Ke lona moririmošweu: ke lo: na moririmošwe: u

Moririmošweu lehumo: moririmošwe: u lehu: mo

Go tšwa dikarolometareng tše pedi tše tša ka godimo, go bonala dihloa tša mošito tše pedi karolwaneng ye nngwe le ye nngwe.

- **Poeletšo**

Le gona fa go yo hlokomelwa poeletšo ge e tšwelela dikarolometareng tše di latelago:

Ke lona **moririmošweu**

Moririmošweu lehumo

Go lemogwa go re lentšu le '**moririmošweu**' le tšwelela dikarolometareng ka bobedi, ka go realo, le a boeletšwa.

3.1.1.3 Thulaganyo ya dikarolwana tša polelo le karoganyo ya mothalotheo ka dikarolometara

Ge go lekolwa karolo ye ya thulaganyo ya polelotheo le karogano ya methalotheo ka dikarolometara go yo šalwa morago lenaneo le:

- Peakanyo ya dikarolwana tša polelotheo
- Patrone ya segalo

- **Peakanyo ya dikarolwana tša polelotheto**

Bjalo ka ge go šetše go akareditšwe sešura ge go sekasekwa melao ya metara, mo se yo hlalošwa ka botlalo. Fa go ile go šetšwa kudu seo sešura e lego sona le mešomo ya sona. Groenewald (1993: 35-36) o bolela gore, molawana wa kgaogano o bea mollwane wa go kgaoganya mothalotheto ka diripa tše pedi le go feta. Mollwane wo o bitšwa sešura. Ge a tšwela pele o bolela gore, šešura se bonala gabotse diretong tša bogologolo, ka gobane direto tšeo di be di bolelwa (e sego go ngwalwa). Sešura se hlalošwa ke Grommont (1960: 43) gore, mehleng ya kgale ya klasiki, se be se šomišwa bokamollwane wa mmakgonthe mo go itšego. Mollwane wo e be e le wo o tiilego boka ka moo mothalotheto o felelago ka gona, empa e se mafelelo a go swana le khutlo. Brown (1966: 136) yena ge a hlatholla sešura go iša pele o dio re ke lefelwana fao mothalotheto o kgaoganywago ntshe.

Go tšwela pele Mojalefa (1995: 24) o laetša mošomo wa sešura, e lego go kgaoganya mothalotheto ka dikarolometara bjale ka ge go šetše go boletšwe peleng. O tšweletša le ntlha ya gore sešura se ka swaraganya dikarolometara tšeo.

Groenewald (1993: 16) o ruma kgopolo ye ya sešura, ka go re le ge sešura e se mollwane wa go ruma ditaba, ntle le go kgaoganya le go kgomaganya dikarolometara, se sa na le mehola ye mengwe. Yona e a latelana e lego ya: tshwantšhišo le ya katološo.

Mojalefa (1995: 27) o hlaloša tshwantšhišo go ba tsela yeo e šomišwago ke bareti go bapetša dikarolometara. E (tshwantšhišo) laola tekatekanyo ya popafoko, e dirišwa go tlaleletša (katološa) polelo goba maina gore mmoledišwa a tle a be le tsebo yeo e feletšego. Moreti ge a reta o na le gona go fela a katološa diswantšho. Ge e le katološo e hlathollwa ke Groenewald (1993: 37) go ba koketšo ya karolotheto goba mothalotheto. Go ka thwe,

diteng tša karolometara ya pele di oketšwa ka se sengwe; di a tlaleletšwa go tšweletša tlhalošo ka botlalo.

Johannes Mokgwadi mo go Mojalefa (2001: 27)ge a reta 'Phuti' o re:

1. Phuti phula maloba mosegare ga e je,
2. E no ntšha Mmangwakwane 'a Ngopeng 'a Sebitlola,
3. Sebitlola masogana ke phuti,
4. Ke phoofolo ya mehlala ya dilepe,
5. Gomme mosegare e ya malaong.

Fa šedi ye kgolo e yo bewa godimo ga mothalotheo wa pele e lego:

1. Phuti phula maloba/phuti mosegare ga e je.

Ge go lekolwa mothalotheo wa pele go lemogwa gore, go na le dikhutšo tše pedi, e lego (a) khutšo ya go swaiwa ka leswao la (/) (b) le khutšo ya go swaiwa ka leswo la (//). Taba ye e bolela gore dikhutšo tše pedi tše ga di lekane ka botelele. Ke go re, go na le khutšo ye nnyane (/) yeo e emelago sešura, le khutšo ye kgolo (//) yeo e emelago mafelelo a mothalotheo.

Mo karolwaneng ye go hlokomelwa khutšo ye nnyane, e sego khutšo ye kgolo, ka gobane khutšo ye nnyane, yeo e lego mollwane wa tlhago mo mothalotheong wa pele, e na le mošomo wo o nyalanego le peakanyo ya dikarolwana tša polelo. Mollwane wo wa tlhago (sešura), mošomo wa wona ke go arola mothalotheo wo wa ka godimo ka dikarolo tše pedi tše di bitšwago mollwanekarogano (*'division boundary'*) goba sešura go ya ka fao go boletšwego ka godimo.

Phuti phula maloba/phuti mosegare ga e je//

Go bontšha dikarolometara tša mothalotheo wo wa ka godimo ka botlalo mothaladi wo o ka rulaganywa gape ka tsela ye e latelago:

Phuti phula maloba

le

phuti mosegare ga e je

Ka go realo, go ka gatelelwa gore mothaladi wo o bopilwe ka patrone yeo e rulagantšwego ka dihloa tša mošito tšeo di nyalanego le patrone ya dinoko. Taba yeo e ka bontšhwa ka tsela ye:

Karolometara	Sehloa sa mošito	Senoko
1. phu: ti phu: la maro:ba	3	7
phu: ti mosega: re ga e je	2	9

Le ge palo ya dihloa tša mošito le ya dinoko e sa lekane fela mothaladi wo o rulagantšwe ka tsela ya metara. Thulaganyo ye bjalo ya metara e hlaloša go se tie ga mohuta wo wa metara ka gobane ge go bolelwa ka metara wo o tiilego, palo ya dihloa tša mošito, gammogo le palo ya dinoko, go akaretša le poeletšo yeo e ka tšwelelago mothalotheong, di swanetše go rulaganywa mothalotheong wa mohuta woo.

Mošomo wa tshwantšhišo

Go laetša mošomo wa tshwantšhišo mothalotheo wo latelago o tla hlokomedišišwa:

3. Sebitlola masogana ke phuti.

1. Papetšo ya dikarolo:

3. Sebitlola masogana ke phuti

Mo **Sebitlola masogana** e bapetšwa le **ke phuti**. Go šomišwa leba la go swantšhanya go laetša papetšo yeo e lebanego le popafoko.

2. Go follela ga dikarolo bjalo ka:

Mojalefa (1995: 27) o re tekatekanyo ya dikarolo ya phollelo yeo ke ya ge di lebantšwa bjalo ka dipheta ge di follelwa lebjaneng la tšona.

2. E no ntšha Mmangwakwane 'a Ngopeng 'a Sebitlola.

Mo go lemogwa gore Ngopeng e folletšwe godimo ga Mmangwakwane, mola Sebitlola se folletšwe godimo ga Ngopeng .

3. Tlaleletšo ya dikarolo bjalo ka:

4. Ke phoofolo ya mehlala ya dilepe

Lefokwaneng la ka godimo go lemogwa gore maamanyi a a latelago, **ya mehlala** le **ya dilepe** a tlaleletša sediri **ke phoofolo** gore moalafša a tsebe gore phoofolo ye go bolelwago ka yona, e lego phuti e emetšwe ke taola ya mohuta mang. Taola yeo e bitšwago phuti e emetše batho bao moeno wa bona e lego phuti gomme e dirilwe ka marapo a phuti. Mošomo wa yona wo mogolo ke go laola (phekola) Babinaphuti.

Mošomo wa katološo

Mošomo wa katološo ke go oketša tlhalošo ya maina gore a tle a kwešišege bokaone, kudu ao a šomago bjalo ka sediri mafokong.

Go yo lebeledišišwa mothalothato wa bone wa seretwana sa phuti:

4. E no ntšha Mmangwakwane 'a Ngopeng 'a Sebitlola

Mo katološo e lebane le tlhalošo mo go lego sediri. Ka mantšu a mangwe ke polelo yeo e hlalošago sediri. ... **'a Ngopeng 'a Sebitlola** e hlaloša sediri, e lego Mmangwakwane ka gona e a mo katološa.

Patrone ya segalo

Ge ba hlaloša seo patrone ya segalo e lego sona, Brooks le Warren (1976: 181) ba re, ka kakaretšo segalo polelong se amana kudu le maikutlo/khuduego ya seboledi/moreti le tlhalošo ya nnete ya sona ka tsela yeo se bolelago ka gona. Go feta fao, ba re ge se lebane le theto le gona fao se sa tšweletša maikutlo/khuduego ya moreti go seretwa le go batheeletši ba gagwe, ka mabaka a mangwe le go yena ka boyena. Ge ba tšwetša pele kgopolo ye Beckson le Ganz (1960: 225) ba re, seboledi/moreti se ka laetša segalo ka dikarolwana, go swana le go fetola lentšu goba mokgwa. Ba tšwela pele gape ba bolela gore, mongwadi yena a ka se kgone go fetola lentšu ka gobane o laolwa ke mantšu ao a a šomišago.

Mojalefa (x: 12) o akaretša taba yeo ka go re ka nako ye nngwe go ka lemogwa gore go na le direto tše dingwe tša go ba le ditemanatheto tšeo di nago le patrone ya segalo yeo e bopago morumokwano wo o tlemaganyago methalotheto ka mathomong.

Ge a reta 'Mašupša' Mahlase (1997: 26) o re:

1. Di re ke mašupša sepipimpi/
2. Di re khupamarama re hwa nayo/
3. Di re swarang mašupša re bolaye/
4. Gobane mašupša o na le ditshelé//

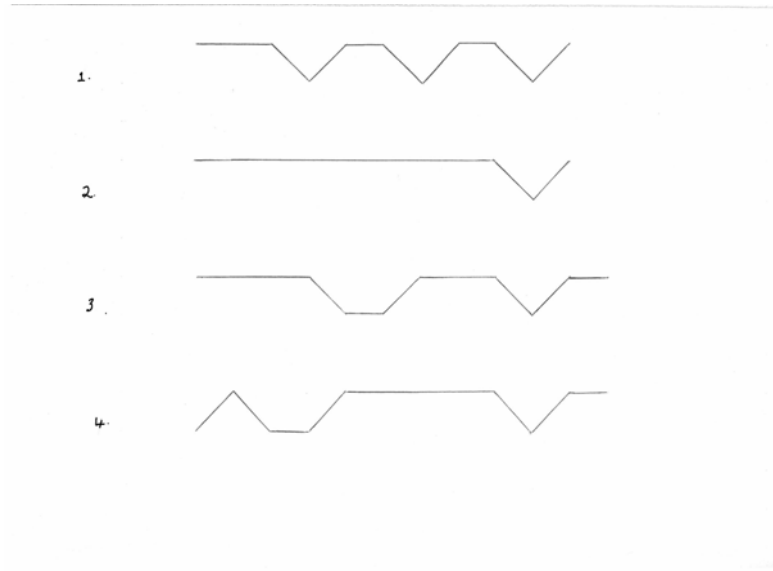
Temamatheto ye, e ka swaiwa ka segalo ka tsela ye:

1. Dí ré ké màšúpšá sèpípímpí/
2. Dí ré khúpámáramá ré hwá nàyo/
3. Dí ré swáránǵ màšúpšá ré bòláyé/
4. Gòbánè mášúpá ó ná lé ditshélé//

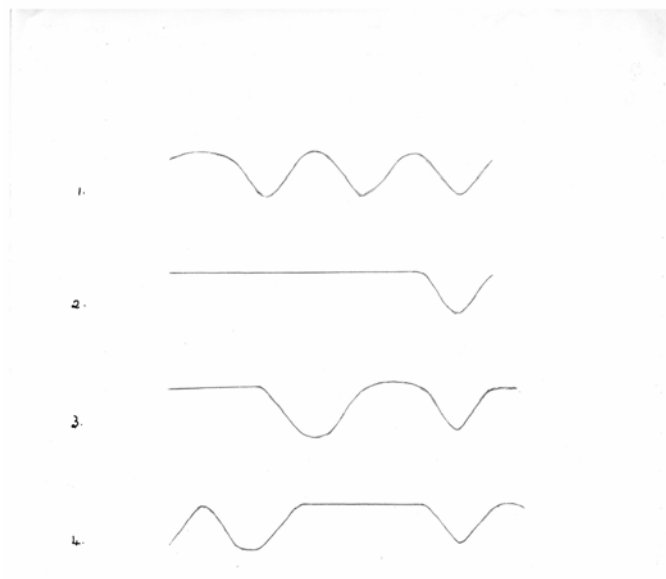
Yona temanatheto ye gape e ka swaiwa ka segalo ka tsela ye (G = godimo, F = fase):

1. G G G F G G F G G F G
2. G G G G G G G G G F G
3. G G G G F F G G G F G G
4. F G F F G G G G G F G G

Go ka išwa pele go swaya temanatheto ye ka tsela ya krafo

Tematheto ye gape e ka bontšhwa ka segalo ka tsela ya maphoto

Ge go ka hlokomelwa sebopego sa temanatheto ye go tlo lemogwa gore se bopilwe ka morumokwano wa mafelelo wa patrone ya G, ke go re:

1. **G G G F G G F G G F G**
2. **G G G G G G G G F G**
3. **G G G G F F G G G F G G**
4. **F G F F G G G G G F G G**

Temanatheto ye e bopilwe ka morumokwano wa matseno gomme wa thewa godimo ga patrone ye e itšego.

1. G G G F G G F G G F G
2. G G G G G G G G G F G
3. G G G G F F G G G F G G
4. F G F F G G G G G F G G

3.1.1.4 Palo ya methalotheto temanathetong

Malebana le taba ya palo ya methalotheto temanathetong, Abrams (1971: 160) o re mothalotheo ke tatelano ya mantšu ao a ngwadilwego letlakaleng, ao a kgonago go ikemela ka noši. Livingstone (1993: 55) o hlaloša go re sereto se ngwadilwe ka methalotheto yeo e nago le mošito goba metara. Mothalotheto o ka felela mo gare gomme wa bopa metara. Gape mothalotheo o ka felela mo gare gomme wa bopa lefelo le lekopana. Wheeler (1966: 244) o amanya mothalotheo le motheo wa sereto sa go ba le metara le sa go hloka metara. O tšwela pele go tšweletša ntlha ya gore mothalotheo o hlamilwe godimo ga dikgato. Heese le Lawaton (1988: 25) ba tiiša kgopolo ye ka go re mothalotheo o ka hlangwa godimo ga kgato e tee goba go feta. Leina la mothalotheo le laolwa ke palo ya dikgato yeo mothalotheo o nago le yona.

Fraser (1970: 35) le Mojalefa (1993: 20) ba bolela gore, direto tša bogologolo ga di laolwe ke dikgato ka go realo, kgato ga se ponagalo ya metara wa direto tša Sepedi. Ge e le Brooks le Warren (1976: 562) ba re go na le direto tšeo di bopilwego ka methalotheto yeo e tswakilego: ye metelele le ye mekopana, le tšeo di bopilwego ka ye metelele fela le tšeo di bopilwego ka ye mekopana fela.

Tumiše Maledimo (Eiselen, 1932: 257) o reta 'Lehlake' ka tsela ye:

1. Lehlake, lehlake ngope, ke sekitiki se boima.
2. Thšupya a mahlakela a baselumi.
3. Di re: Mahlaki xa a hlake lefela, o hlaka selo a se bona.
4. Di re: Swara thšupya, le e bolayeng!
5. Di re: Kxomo thšupya se bolawe.
6. Ki moupo, ki upilwe, ke upilwe badimo,
7. Ke bomme le borare.
8. U a bôna phefo, xe a foka, e a nanya.
9. O axa phohungwane a lehumo, ke mo lehumo le epya nthse.

Go lemogwa gore seretwana se se bopilwe ka methalotheto ye senyane. Methalotheto ye e tswakilwe: go na le ye metelele, ya magareng le ye mekopana.

Mothalotheto wa boraro le wa senyane ke ye metelele ka gobane e bopilwe ka mantšu a go feta a lesome mothalading o tee. Wa boraro o na le mantšu a lesometharo, mola wa senyane mantšu e le lesometee. Ge e le mothalotheto wa bošupa ke wo mokopana, o bopilwe ka mantšu a mane fela. Methalothato ye mengwe yeo e šetšego ke ya magareng. Methalotheto ya temanatheto ya ka godimo e ka akaretšwa ka tsela ye e latelago:

Methalotheto ye metelele e tla emelwa ke = Bt

Mola ya magareng e tla emelwa ke = Mg

Ye mekopana e tla emelwa ke = Bk

Ka polelo ya dipalo go ka thwe:

$$Bt = 2$$

$$Mg = 6$$

$$Bk = 1$$

3.1.1.5 Kakaretšo

Go ka akaretšwa kgaolo ye ka go re seretotumišo sa bogologolo sa ditaola, ga se sa arolwa ka ditemanatheto. Kgale mola batho ba sa tsebe go ngwala, thulaganyo ya ditemanatheto e be e sa bonwe ka mahlo, e be e kwewa ka tseba fela. Ge e le diretotumišo tša Bodikela tšona di lemogwa ka go arolwa ka ditemana ka gobane di a ngwalwa.

Go gateletšwe gape le thulaganyo ya polelo ya moreti, e lego metara. Go thwe, thulaganyo ye ya polelo ya moreti e laolwa ke melao ye mebedi, e lego, molao wa kgaogano le molao wa kwano. Bohlokwa bja molao wa kgaogano ke gore sešura se kgaoganya methalotheto ka dikarolometara tše pedi goba go feta. Bohlokwa bja molao wa kwano ke go kgonthiša ge dikarolometara tšeo tše pedi di kwana.

Go gateletšwe le mešomo ye mengwe ya sešura, e lego, tshwantšhišo le katološo. Go hlalošitšwe gape le segalo gore polelong se ama maikutlo a moreti.

Go rumilwe kgaolo ye ka go gatelela gore temematheto e ka bopša ka methaladi yeo e tswakilwego: ye metelele le ye mekopana fela.

KGAOLO YA BONE

4.1 SERETOTUMIŠO SA DITAOLA SERIPA SA BOBEDI

4.1.1 Matseno

Malebana le go sekaseka seretotumišo sa ditaola seripa sa bobedi go yo latelwa lenaneo le:

- Kelotelele ya temanatheto
 - Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto
 - Sereto sa ditaola sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa
 - Seretokgokanyi sa ditaola
 - Kakaretšo
-
- **Kelotelele ya temanatheto**

Taodišwaneng ya gagwe ya *‘Sepedi poetry of divination: A cultural verse-form design’*, Mojalefa (x: 14) o bolela gore, kelotelele ya temanatheto ke ye nngwe ya diphapantšho tša metara diretong tša Sepedi tša ditaola. Kelotelele ya temanatheto e tšwelela gabotse mothalotheong wo o kgaogantšwego ka sešura ka dikarolometara tše pedi. Ge a tšwela pele o re methalotheto ya gona ga e na morumokwano, efela e tlemaganywa go ba selo se tee ka lentšu le le itšego, go tšwa mothalotheong wa bobedi. Go tiišetša kgopolo ye Kgobe (1989: 71) o re go na le mehuta ye e fapanego ya poeletšo, gomme kelotelele ya temanatheto ka mabaka a mangwe, e ka hlangwa godimo ga poeletšo yeo e sego ya re thwii. Ka go realo, kelotelele e ka thewa godimo ga poeletšo yeo e sekamilego. Ge a ntšha sa mafahleng a gagwe, Boulton (1953: 145) o re kelotelele ya tematheto ke temanatheto ya methalotheto ye metelele ya morumokwano wa patrone ye e itšego.

Mo karolwaneng ye go tlo lebelelwa sereto sa ditaola sa Mahlase (1997; 28) sa go bitšwa 'Morupi'

1. Morupi ke a rugarupa,
2. Morupi ke rupela teng.
3. **Tswele la mma le a hlaba**
4. **Le ntlhabile ka matutu ke na maswi,**
5. Ke na bjala bjo sa belego.

Methalotheto ye mebedi, e lego wa boraro le wa bone, ge e ka lebeledišišwa gabotse go bonala poeletšo.

Taba ya pele go lemogwa gore methalotheto ye mebedi ye, ga ya rungwa go swana bjalo ka ge go tlwaetšwe mehuteng ya direto tša Bodikela, ka gore tšona di na le go rungwa ka patrone ye e itšego, bjalo ka aa, bb, cc, bjalobjalo.

Sa bobedi ke gore methalotheto ye mebedi ye e lego wa boraro le wa bone, e kgokagantšwe go ba selo se tee ka lentšu le '**hlaba**' mothalothetong wa boraro kua mafelelong, la buša la tšwelela gape mathomong a mothalotheto wa bone '**ntlhabile**'. Mohuta wo wa poeletšo o bitšwa kgokanyi. Mošomo wo mogolo wa kgokanyi ke go tlemaganya dikgopolo tša mothalotheto wa boraro le wa bone temanathetong.

- **Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto**

Beckson le Ganz (1960: 181) ba re kelotelele ya poeletšo ya temanatheto, ke poeletšo ya ditaragalo yeo e tsebjago gabotse. Cuddon (1977: 564) o re mohuta wo wa poeletšo o lebane le elemente ye bohlokwa thetong yeo e tlišago tswalano, gomme e ka thewa godimo ga medumo, dinoko, mantšu le dikafoko.

Kgobe (1989: 59) o re mošomo wa poeletšo yeo ke go gatelela le go tiišetša moko wa mothalotheo wo o boeletšwago. Harries (1956: 5) o re go na le thekniki yeo direti tša Maperesia di e bitšago '*mukarrar*', gomme e ka hlalošwa go ba poeletšo ya seripa sa lentšu, goba sekafoko ka morago ga karolometara ya pele.

Mojalefa (x: 15) o ruma ka go re, thekniki ye e šomišwa le ke Maswahili diretong tša ditemanatheto tše nne. Thekniki ye e tšwelela kudu le mo diretong tša Sepedi tša ditaola.

Johannes Mokgwadi mo go Mojalefa (x: 23) o reta ka tsela ye:

1. Ke mabje a lešata/lešagašaga la molapo,
2. **Lešata ke la Mogodi** a tšie/šatana la bomogodi,
3. Sa lešata ga se lešata/sa lerole ke sa lerole
4. Sa lerole ke sa lerole/legoa go goa notwane,
5. Ga le na legoa kudu/go hwa kgoši,
6. Kgoši e hwa ka **mabje** a lerole a lerole/lešata ke la **mabje**.

Karololwaneng ye go tlo tsinkelwa kudu methalotheo ye mebedi fela, e lego wa bobedi le wa mafelelo wa boselela. Go tlo thongwa ka wa boselela pele.

Kgoši e hwa ka **mabje** a lerole/lešata ke la **mabje**.

Ge go lebeledišišwa mothalotheo wo wa ka godimo, go hwetšwa gore go na le poeletšo. Lentšu le '**mabje**' le tšwelela mafelelong a dikarolometara tše pedi tša mothalotheo wo. Ka go realo, ke mohlala wo mobotse wa kelotelele ya poeletšo ya temanatheto. Mošomo wo mogolo wa mohuta wo wa poeletšo ke go tswalanya dikarolometara, le go gatelela le go tiišetša moko wa mothalotheo wo o boeletšwago.

Mothalothetong wa bobedi go tšwelela poeletšo le ge dikarolometara tše pedi tše di sa swane swaniswani.

2. **Lešata ke la mogodi 'a tšie/šatana la bomogodi.**

Poeletšo yeo e lego fa go ka thwe, ke ya sekafoko, e lego, '**Lešata ke la mogodi**'. Sekafoko se se lego karolometareng ya pele, se boeletšwa karolometareng ya bobedi, '**šatana la bomogodi**'. Le yona poeletšo ye e gata ka mošito o tee le yeo e tšwelelago mothalotheo wa boselela. Poeletšo ye ga e fapane le yeo e tšwelelago mothalotheo wa boselela. Bobedi dikarolwana tše di boeletšwago go methalotheto wa bobedi le wa boselela, di gatelela kgokagano ye e tiilego ya dikarolometara tše.

- **Sereto sa ditaola sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa**

Serudu (1989: 50) o re hlogwana ye e šupa poeletšo ya mothalotheo goba methalotheto mafelelong a temanatheto. O re ke setlabelo sa kgale sa theto, mme le lehono se sa dirišwa. Ge ba tiišetša kgopolo ye, Beckson le Ganz (1960: 180) ba re poeletšo ya mohuta wo e lebane le tlhabeletšo. Guddon (1980: 559) o hlaloša tlhabeletšo ka go re ke mothalotheo goba methalotheto yeo e ka ipoeletšago ka morago ga nako ye e itšego mafelelong a temanatheto. Tlhabeletšo ye e thuša go thea/hloma metara le patrone ya segalo sa sereto.

Ge a tšwetša pele kgopolo ye ya seretwana sa ditaola sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa, Harries (1956: 8) o re ke thekniki yeo e tšeago thulaganyo ya dibopego tše di fapanego. Ka mantšu a mangwe go ka hwetšwa karolometara e ipoeletša mathomong goba mafelelong. Mojalefa (x: 18) o ruma kgopolo ye ka go re direto tše e lego gore mothalotheo goba seripa sa mathomong (karolometara) se ipoeletša ka gare ga temanatheto, o di

bitša diretomosehlwana. Go feta fao o lemoša le gore, poeletšo ya mohuta wo ga e tšwelele ka mantšu a go swana ka mehla.

Bjale go yo hlokomelwa sereto sa go bopša ka dikarolwana tša go boeletšwa bjalo ka ge go hlalošitšwe ka godimo. Go tla šomišwa mohlala wa sereto sa ditaola sa Tumiše Maledimo (Eiselen: 1932: 259):

Ke moxolore wa mmangwako/**mmangwako wa pelotheri**//
Pelo boêla madulong/se nyaka ke pelo/ke se bone//
Le xe nka xole/ka kukumoxa/xa se nna moxolo **wa xo dya tša batho**//
Nke dye tša batho/ki se ngaka/ ngaka e xolo ka tša batho//
Motho o xola ka sa gagwe/**mmangwako wa pelotheri**//

Sereto se se humile ka poeletšo. Go ka thwe, karolometara ya bobedi ya mothalotheo wa pele, e lego '**mmangwako wa pelotheri**', e ipoeletša mothalotheong wa mafelelo mo go karolometara ya bobedi. Go feta fao karolometara ya boraro ya mothalotheo wa pele e lego '**wa xo dya tša batho**', e ipoeletša karolometareng ya pele mothalotheo wa bone.

Mo thetong ye, temanatheto ya pele, karolong ya bobedi (karolometara) moreti o gatelela kgopolo ya go re '**mmangwako wa pelotheri**' ke motho wa go loka. O tšweletša kgopolo ya go loka mathomong a temanatheto, a buša a ruma kgopolo yeo ya ditiragalo tše ka go loka.

Lewa la ditaola leo le hlalošwago ke mantšu a: '**wa xo dya tša batho**', le šupa gore motho yo a laolwago o hlalefetša ba bangwe ka go ba amoga tša bona. Bjale mothalotheong wa bone, '**Nke dye tša batho**', ka thokong ye nngwe e ganetša taba ya '**go dya tša batho**'.

- **Seretokgokanyi sa ditaola**

Serudu (1989: 28) o hlaloša gore, kgokanyi ke tsela ya go tswalanya mothalotheo mo seretong. Ge a tliša kgopolo ye Kgobe (1989: 66) o re karolo ya mafelelo ya mothalotheo e boeletšwa mo mothalotheotong wo o latelago. Guma (1967: 162) le Mojalefa (x: 17) ba re seretokgokanyi ke sereto seo methalotheo e tswalanywago ka go boeletša lentšu la mafelelo goba la gare la karolometara goba mothalotheo wa pele mothalotheotong wa bobedi.

Preminger (1965: 182) o re ka tsela yeo methalotheo (dikarolometara) e tlemaganywa ntle le go diriša makopanyi, kudu ge mothalotheo wa bobedi o gatelela kgopolo ya mothalotheo wa mathomo. Setlabelo se sa theo se šomišwa kudu ke bareti ba direto tša ditaola.

Cuddon (1977: 480) o ruma ka go re kgokanyi ke setlabelo seo se tlwaelegilego sa theo gomme se hlangwa ka dikafoko goba methalotheo ya go bopša go swana ge e bapetšwa.

Tumiše Maledimo (Eiselen, 1932: 258) o reta 'Legwame' ka go re:

Lexwame le le **merwalo**,
Le merwalo ya **botlapo**,
E ladiše **tlapo** naxeng,
Xomme **tlapyane** a tla a xoroxa
Ka merwalo e mexolo ya botlapo

Ge go lebeledišišwa seretwana se sa ditaola ka kelohloko, go lemogwa gore go na le kgokanyi methalotheotong ya sona. Mafelelong a mothalotheo wa pele go tšwelela mantšu a: '**le merwalo**'. Ona mantšu ao '**le merwalo**', a thoma mothalotheo wa bobedi. Go tšwetša taba ye ya kgokanyi pele go ka

thwe, mothalotheto wa bobedi o felela ka lentšu le, '**botlapo**'. Mo gare ga mothalotheto wa boraro go hwetšwa lentšu le '**botlapo**'. Mothalothetong wa bone le tšwelela mo gare ga wona e le '**tlapyane**'.

Go ka rungwa ka go re mantšu a '**le merwalo**' le '**botlapo**', a bohlokwa kudu thetong ye ge a boeletšwa ka gore a thuša go tlemaganya methalotheto ya seretwa se, ntle le go diriša makopanyi. Kgobe (1989: 63) o re mohuta wo wa poeletšo o bitšwa poeletšo ya la ngele ka gore e tlemaganya methalotheto go ya go la ngele. Mojalefa (1995: 27) o re methalotheto e tlamagangwa bjalo ka ge go follelwa dipheta lebjeng.

4.1.1.5 Kakaretšo

Fa go gatelelwa gore kelotelele ya temanatheto ke ye nngwe ya diphapantšho tša metara diretong tša Sepedi tša ditaola. Ka go realo, kelotelele e tšwelela gabotse mothalading wo o arotšwego ka dikarolometara tše pedi. Methaladi ya ntshe ga ya rungwa go swana.

Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto, ke poeletšo ya tiragalo yeo e tsebjago. Bohlokwa bja kelotelele ya poeletšo ya temanatheto bo lebane le elemente ye bohlokwa thetong yeo e tlišago tswalano. Go feta fao, mošomo wa poeletšo ye ke go gatelela le go tiiša moko wa mothalotheto wo o boeletšwago. Go gateletšwe le kgopolo ya gore mo go diretotumišo tša ditaola go na le poeletšo yeo e lebanego le tlhabeletšo. Yona e tsebega ka go boeletšwa ga lentšu morago ga nako ye e itšego.

Kgaolo ye e feditšwe ka go gatelela gore kgokanyi e tswalanya methalotheto seretong. Methalotheto e tlemaganywa ntle le go diriša makopanyi. Setlabelo se sa theto gantši se dirišwa kudu ke bareti ba direto tša ditaola.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 THUMO

5.1.1 Matseno

Kgaolo ye e lebane le thumo ya nyakišišo ye, yeo e akaretšago dikgaolo tše nne tša tshekatsheko ye.

5.1.2 Kgaolo ya Pele

Mo taodišwaneng ya go bitšwa ‘*The Art of Divination as practised by the ba Masemola*’ (Eiselen, 1932: 1), Eiselen o re ditumelo tša ditšhaba tša Bathobaso di theilwe godimo ga ditaola. Ka tsela yeo o tšwela pele go kgoboketša diretotumišo tša ditaola. Ke ka fao go ka thwego, ngwaga wa go ngwalwa ga taodišwana ye, e lego 1932, o bohlokwa mo dingwalong tša Sepedi.

Ka fao maikemišetšo a nyakišišo e bile go ahlaahla sebopego sa diretotumišo tša bogologolo tša ditaola tša Sepedi.

Go tšwela pele go lekodišitšwe mekgwa ye mebedi ya go nyakišiša, e lego wa ‘go hlaloša’ le wa ‘go hlatholla’. Malebana le go hlaloša gotee le go hlatholla, go lemogilwe gore mareo a, a ka hlolela mmadi kgakanego ka ge a kwala eke a šupa selo se tee etšwe a na le ditlhalošo tše pedi tša go fapana. Go laeditšwe phapano ya ona e lego gore ‘go hlaloša’ go lebane le go fa dipharologantšho tša selo gore se kwešišege, gape se bonale gabotse. Ka lehlakoreng le lengwe go hlatholla go hlalošitšwe ge e le go hlaloša ka go gatelela mešomo ya dipharologantšho.

Nyakišišo e kgethile naratholotši ya go dirišwa ke boGroenewald ka gobane, ge go sekasekwa diteng go gatelelwa sererwa, ge go ahlaahlwa thulaganyo se bohlokwa ke moko wa ditaba, mola ge go tsinkelwa mongwalelo go hlokomelwa atmosfere.

5.1.3 Kgaolo ya Bobedi

Malebana le kgaolo ye ya bobedi go gateletšwe tlhalošo ya thetotumišo gore ke sereto seo se tumišago, seo se phagamišago le go anega mediro ya motho gore maikutlo a gagwe a tle a bonagale gabotse. Mampuru (1991: 59 le 62) o tšweletša kgopolo ya go re thetotumišo e ka arolwa ka mehuta ye mebedi, e lego thetotumišo ya sebjalebja le ya bogologolo.

Ge go bolelwa ka thetotumišo ya sebjalebja go nepišitšwe dilo tša sebjalebja tšeo e lego gore setlogo sa tšona ke sa Bodikela (Yuropa). Go ya ka Lentsoane (1996: 4) thetotumišo ke mohuta wa theto wo o theilwego godimo ga merero ya go fapafapana ya sebjalebja ke go re moreti a ka reta sekolo, paesekela, setimela, bjalobjalo. Gona fao moreti o tšweletša boikgopolelo bja gagwe ge a lebeletše dilo tša selehono.

Thetotumišo ya bogologolo e nepiša batho, dilo le ditiragalo tša bogologolo. Finnegan (1970: 112) o bolela gore, thetotumišo ya bogologolo e ama magoši, bakgomana le batho fela. Thetotumišo ya bogologolo e arotšwe ka mehutana ya go fapana, e lego seretotumišo sa magoši, fao go retwago bogale, bonatla le bohlale bja kgoši. Ka go realo, semelo sa gagwe se tšweletšwa nyanyeng.

Mabapi le seretotumišo seo se amago bagale, bagaleadi le bahlabani, le gona fao go tumišwa ditiro tša seretwa, e le gona go se galefiša. Bohlokwa bja seretotumišo sa bahumanegi ke go hlohletša batho bao gore ba se inyatše ka

la go re ba a hloka. Sa bona ke go ema ka maoto, ba hlokomologe bohumanegi.

Ge e le diretotumišo tša go lebana le dialoga tšona di amana le go tumiša koma, bjalo ka ge koma le Moswana e le ntepa le lešago. Diphoofolo le dilo di retwa go lebeletšwe ditiro tša tšona tša go kgahliša. Ge Mokwena a kgahlilwe ke bogale bja kwena ka meetseng o napile o ikgweranya le moeno wa yona.

Go ya pele kgaolo ye e hlaloša gore ngaka ya setšo e laola ka sete ya ditaola tše masometlhanonne. Ka gare ga ditaola tše masometlhanonne go na le disete tše tharo, sete ye nngwe le ye nngwe e dirwa ke ditaola tše nne. Sete ya pele e bopilwe ka dikgopa gomme ditaola tše di bitšwa Mawatle. Mawatle ao ke ditaola tše pedi tše tona, ya mokgalabje le ya lesogana, le tše pedi tše tshadi, ya mokgekolo le ya lekgarebe. Sete ya bobedi e bopilwe ka manaka a ditlou goba a dipudi gomme ditaola tše di bitšwa Ditlou. Le tšona tše pedi ke tše tona, ya mokgalabje le ya lesogana, le tše pedi tše tshadi, ya mokgekolo le ya lekgarebe. Sete ya boraro e dirilwe ka tlhako/ngatha ya kgomo, ditaola tša gona di bitšwa Dipetlwa/Tlhako, di emela monna yo mogolo, mosadi yo mogolo, lesogana le lekgarebe. Go šala masomennepedi a ditaola tše nnyane tše di dirilwego ka marapo a malokollong a diphoofolo tše tona le tše tshadi tše di hlabilwego.

Ditaola ge di tšhollwa di wa ka mekgwanakgwana ya go fapafapana gomme mekgwa yeo e bitšwa mawo. Go ya ka Eiselen (1932: 253-263), lewo ke mekgwa wo ditaola di hlalošago maemo a ditaba tša moalafša ka gona. Lona le dirišwa go bonega moalafša. Go na le mehutanahutana ya mawo a ditaola, e lego Lengwana, Sehlako, Moremogolo, Mohlakola wa Matsepe, Lengwana la Mafakudu, Selomi, Legwame, Mpherefere, Tibula, Moseselle, Thogadima, Moraro wo mogolo, Lekgolela, Mohlakola, bjalobjalo.

5.1.4 Kgaolo ya Boraro

Mo kgaolong ye go gateletšwe gore seretotumišo ga se sa arolwa ka ditemanatheto. Kgale mola batho ba sa kgone go ngwala, thulaganyo ya ditemanatheto e be e sa bonwe ka mahlo, eupša e kwewa ka tsebe fela. Diredotumišo tša Bodikela tšona di lemogwa ka ditemana. Go tšwela pele go hlalošitšwe gore, direto tše dingwe tša Bodikela di na le temanatheto e tee le go feta. Go lemogilwe gore, temanatheto e ka bopša ka methalotheto ye metelete le ye mekopana. Kgopolo ye e itšego e ka elela go tšwa mothalotheong wa pele go ya go wa bobedi, ge go se na leswaodikga mafelelong a mothalotheo. Bohlokwa bja kelelothalo ke go swaraganya methalotheto go ba selo se tee.

Go gateletšwe le mokgwa wo moreti a ikgethelago wona wa go beakanya polelo ya gagwe ge a ntšha maikutlo mabapi le sereto se se itšego. Thulaganyo ye ya polelo ya moreti e laolwa ke melao ye mebedi ya metara, e lego molao wa kgaoganyo le wa kwano. Bohlokwa bja molao wa kgaogano ke go kgaoganya mothalotheo ka dikarolometara tše pedi goba go feta. Kgaoganyo yeo e bopša ke sešura. Molao wa kwano wona o nepiša gore dikarolometara di kwane gabotse ka go lebeledišiša palo ya dinoko, le ya dihloa tša mošito le poeletšo.

Go hlalošitšwe gape gore sešura ke khutšo ye nnyane ge e bapetšwa le khutlo gomme mošomo wa sona ke go kgaoganya mothalotheo ka dikarolometara tše pedi bjalo ka ge go šetše go hlalošitšwe. Go gateletšwe le mešomo ye mengwe ya sešura, e lego tshwantšhišo le katološo.

Kgaolo ye e rumilwe ka go gatelela kgopolo ya gore temanatheto e bopša ka methalotheto yeo e tswakilwego ye metelete le ye mekopana.

5.1.5 Kgaolo ya Bone

Malebana le kgaolo ye go gateletšwe gore kelotelele ya temanatheto ke ye nngwe ya diphapantšho tše bohlokwa tša metara diretong tša ditaola tša Sepedi. Kelotelele ya temanatheto e ka laetšwa gabotse fao mothalotheto o arotšwego ka dikarolometara tše pedi ka sešura. Dikarolometara tšeo ga di tlemaganywe ke morumokwano, efela di tlemaganywa go ba selo se tee ke lentšu le le itšego go tšwa mothalading wa bobedi. Go laeditšwe le gore ka mabaka a mangwe kelotelele ya temanatheto e hlangwa godimo ga poeletšo yeo e sego ya re thwii, ke go re, yeo e sekamilego.

Kelotelele ya poeletšo ya temanatheto e hlalošwa ge e le poeletšo ya taba yeo e tsebjago. Ke ka fao go ka thwego, mohuta wo wa poeletšo o lebane le elemente ye bohlokwa thetong yeo e tlišago tswalano magareng ga methalotheto. Tswalano yeo e ka thewa godimo ga medumo, dinoko le dikafoko. Mošomo wo mogolo wa poeletšo yeo ke go gatelela le gona go tiišetša moko wa mothaladi wo o boeletšwago.

Go feta fao, go tiišetšwe gore mothaladi goba seripa sa mothaladi mafelelong a mothalotheto, se ka boeletšwa. Se ke setlabelo se bohlokwa sa thetotumišo ya bogologolo ya ditaola. Borateori ba bangwe ba tiišetša gore, thekniki ye e ka tšea thulaganyo ya dibopego tše di fapanego. Ka mantšu a mangwe, go ka hwetšwa karolometara e ipoeletša mathomong goba mafelelong a mothalotheto. Ka lehlakoreng le lengwe, go tlo lemogwa gore ga se gore ka mehla poeletšo ya mohuta wo e tšwelela ka mantšu a go swana.

Kgaolo ye e felela ka go gatelela gore kgokaganyi ke tsela ya go tswalanya methalotheto seretong. Fao go boeletšwa fela karolo ya mafelelo ya mothalotheto, mothaladi wa bobedi goba wo o latelago wa bobedi. Ka gona methaladi e tlemaganywa ntle le go diriša makopanyi, kudu ge mothaladi wa bobedi o gatelela kgopolo yeo e tšwelelago mothalothetong wa ka godimo

goba wa mathomo. Setlabelo se sa theto se dirišwa kudu ke bareti ba direto tša ditaola tša Sepedi.

BIBLIOKRAFI

1. Abrams, M.H. 1971. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Holt Rinehart and Winston.
2. Abrams, M.H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Cornell University.
3. Andrzejewsk, B.W., Pitaszenwich, S. and Tyloch, W. 1985. *Literature in African Languages, Theoretical Issues and Sample Surveys*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Barber, K. 1999. *Obscurity and Exegesis in African Oral Praise Poems (ed). D. Brown*. Ohio: Ohio University Press.
5. Beckson, K. & Ganz, A. 1960. *Literary Terms: A Dictionary*. New York: The Noonday Press.
6. Boulton, M. 1953. *The Anatomy of Poetry*. London: Routledge and Kegan Paul.
7. Bragg, M. 1996. *Reinventing Influence: How To Get Things Done in a World Without Authority*. London: Pitma Publishing.
8. Brook, C. & Warren, R.P. 1976. *Understanding Poetry*. New York: Holt Rinehart and Winston.
9. Brown, C.F. 1966. *Introduction to Metrics: The Theory of Verses*. London: Mouton.
10. Chatman, S. 1967. *Story And Discourse*. London: Cornell University Press
11. Cope, T. 1968. *Izibongo: Zulu Praise Poems*. Oxford: Clarendon Press.
12. Cuddon, J.A. 1977. *A Dictionary of Literary Terms*. London: André Deutsch.
13. Cuddon, J.A. 1980. *A Dictionary of Literary Terms and Theory*. Oxford: Blackwell.
14. Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Theory. (3rd edition)*. Cambridge: Basil Blackwell.
15. De Groot, A.W. 1946. *Algemene Versleer*. Den Haag: N.V. Servire.
16. Eiselen, W.M. 1932. The Art of Divination as Practiced by the BaMasemola. *Bantu Studies*. 4(1): 1-29, 253-263.

17. Finnegan, R. 1970. *Oral Literature in Africa*. Oxford: Clarendon.
18. Fraser, G.S. 1970. *Meter, Rhyme and Free Verse*. New York: Methuen.
19. Fussel, P. 1924. *Poetic Meter And Poetic Form*. New York: Random House.
20. Genette, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
21. Grammont, M. 1960. *Le Vers Francais ses Moyens: D'Expressions Son*. Harmonie: Librairie Delagrave.
22. Groenewald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa (Honours) Dingwalo*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
23. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: Via Afrika
24. Guma, S.M. 1967. *The Form, Content and Technique of Traditional Oral Literature in Southern Sotho*. Pretoria: J.L. van Schaik.
25. Gunner, E. 1979. Songs of Innocence and Experience: Women as Composers and Performers of Izibongo. *Zulu Praise Poetry Research in African Literature*. 10(2): 239-267.
26. Hanekom, C. 1965. *Die Huidige Stand van die Tradisionele Godsdienspatroon by die Mamabolo*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
27. Harries, L. 1956. Cultural Verse-forms in Swahili. *African Studies*. 15(4): 176-189.
28. Heese, M. & Lawton, R. 1988. *The New Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou.
29. Hodza, A.C. & Fortune, G. 1979. *Shona Praise Poetry*. Oxford: Oxford University Press.
30. Hugo, H.E. 1962. *Aspects of Fiction: a Handbook*. Boston: Little Brown
31. Hymes, D.H. in Sebeok, T.A. 1960. *Style in Language*. New York, London: Technology Press, Wiley.
32. Jejera, V. 1995. *Literature Criticism and the Theory of Signs*. Amsterdam: John Benjamin.
33. Junod, H.A. 1927. *The Life of a South African Tribe*. London: Macmillan.

34. Kennedy, G.A. 1989. *The Cambridge History of Literary Criticism*. New York: Cambridge University Press.
35. Kgobe, D.M. 1989. *The Oral Nature of Northern Sotho "direto"*. Pretoria (s.n.).
36. Kgobe, D.M. 1994. *Content, Form and Technique of Traditional and Modern Praise Poetry in Northern Sotho*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Unisa. (Ga se e gatišwe)
37. Kunene, D.P. 1971. *Heroic Poetry of the Basotho*. Oxford: Oxford University Press.
38. Lentsoane, H.M.L. 1996. *Direto tša Puleng*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.(Ga se e gatišwe).
39. Lestrade, G.P. 1937. 'Traditional Literature.' In: Schapera, I. (ed.) *The Bantu Speaking Tribes of South Africa*. London: Maskew Miller. 291-306.
40. Lestrade, G.P. 1946. 'Traditional Literature.' In: Schapera, I. (ed.) *The Bantu Speaking Tribes of South Africa*. Cape Town: Maskew Miller. 291-306.
41. Livingstone, D. 1993. *Poetry Handbook for Researchers and Writers*. London: Macmillan.
42. Lucas, F.L. 1974. *Style*. London: Cassel.
43. Magapa, N.I. 1997. *Papetšo ya Dikanegelotseka tša Lebopa*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.(Ga se e gatišwe)
44. Mahlase, H.A. 1997. *Mokubega*. Florida Hills: Vivlia.
45. Mahole, B.F. 2002. *Lenong la Gauta: Padi ya Botseka*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.(Ga se e gatišwe).
46. Margraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930 – 1955)*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
47. Margraff, M.M. 1996. *A study of Style:D.B.Z. Ntuli's Uthingo*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
48. Mampuru, D.M. 1991. *Senakangwedi 5*. Pretoria: Out of Afrika.
49. Milubi, N.A. 1997. *Aspects of Venda Poetry*. Pretoria: J.L.Van Schaik.
50. Minot, S. 1988. *Three Genres: The Writing of Poetry, Fiction and Drama*. Eaglewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

51. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebilwane bjalo ka Thetokanegelo*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
52. Mojalefa, M.J. 1994 Marangrang *Seetša*. 1(1): 17-20.
53. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e beakantšwego ya Nyakišišo ya Makxothlo*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
54. Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlahle ya Boraro (B.A.). Sepedi 303*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
55. Mojalefa, M.J. 2001 *Sepedi Poetry of Divination: A Cultural Verse-form Design*. Jenale ya go se gatišwe.
56. Moloto, E.S. 1970. *The Growth and Tendencies of Tswana Poetry*. Thesese ya Bongaka. Unisa. (Ga se e gatišwe).
57. Mönnig, H.O. 1967. *The Pedi*. Pretoria: J.L. van Schaik.
58. Msimang, C.T. 1981. Imagery in Zulu Poetry. *Limi*. 9: 51-76.
59. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane batlabolela*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
60. Plug, I 1987. *An Analysis of Witch-doctor Divining Sets*. Pretoria: Nasko-museum.
61. Preminger, A. 1965. *A Handbook of Poetic Terms*. New York: Princeton University Press.
62. Pretorius, W.J. 1989. *Aspects of Northern Sotho Poetry*. Pretoria: Via Afrika.
63. Pretorius, W.J. & Swart, J.H.A. 1982. *Teaching African Literature: A Theoretical and Methodological Introduction*. Pretoria: Unisa. (Ga se e gatišwe).
64. Rycroft, D.K. 1962. *Zulu and Xhosa Praise-poetry and Songs*. African Music. 3(1): 79 – 85.
65. Schapera, I. 1965. *Praise-poems of Tswana Chiefs*. Oxford: Clarendon Press.
66. Serudu, S.M. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-HAUM.
67. Serudu, S.M. 1989. *Thagaletswalo 3*. Pretoria: De Jager-HAUM.
68. Serudu, S.M. 1990. *Diphoko tša bogologolo*. Pretoria: De Jager-HAUM.

69. Shipley, T.J. 1972. *Dictionary of World Terms*. Boston: The Writer.
70. Strachan, A. 1988. *Uthingo Lwenkosazan'a van D.B.Z. Ntuli: 'n Narratologies Ondersoek*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
71. Towned, M. 2000. Pre-Cnut Praise-poetry in Viking Age England. *Review of English Studies*. 51(203): 349-370.
72. Turco, L. 1991. *The Book of Literary Terms: The Genre of Fiction, Drama, Non-Fiction, Literary Criticism and Scholarship*. Hanover: University Press of New England.
73. Wainwright, T.A. 1979. *The Praise of Xhosa mineworkers*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria. (Ga se e gatišwe).
74. Wales, K. 1995. *A Dictionary of Stylistics*. (4th Edition). London: Longman Publishers.
75. Watt, J.M. 1996. *Forming Prophetic Literature: Essay on Isaiah and the 12 in Honour of John*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
76. Watt, J.M. & Van Warmelo, N.J. 1930. The Medicines and Practice of a Sotho Doctor. *Bantu Studies*. 4: 47-63.
77. Westley, D.M. 2002. A Select Bibliography of Southern Bantu Praise-poem. *Research in African Literatures*. 33(1): 153-200.
78. Wheeler, C.B. 1966. *The Design of Poetry*. New York: W.W. Norton.

Summary

Eiselen (1932: 1) commented that the Black population of South Africa attached a particular religious value to the dolos art. He consequently collected some of the dolos sayings, but did not delve deeper into them. 1932 can hence be considered to be an important year with regard to this genre in the traditional literature of the Bapedi.

The aim of this mini-dissertation is to investigate and discuss the design of the traditional dolos sayings in particular, because this research area in Sepedi literature has been neglected. In addition to a discussion of the dolos art, an attempt will be made to also find out what this form of art means to the people concerned.

An adapted narratological model will be used for the interpretation of the various sayings; i.e. the content, the compilation and the meaning of the dolos sayings will be discussed.

In an investigation of this kind, it is inevitable that attention will also be paid to the praise poem as a **commendation**. In this case, a distinction between the traditional and the modern forms of this genre is made of necessity. This distinction is based mainly on the fact that the modern praise poem sings the praise of present-day subjects, while kings, heroes, counsellor, animals, different kinds of objects and last but not least, dolosses are extolled in the traditional praise poem.

A set of dolosses consists of 42 pieces, four of which are not only important but also indispensable in such a set. They are **Moremogolo** (male), **Selomi** (male), **Mmakgadi** (female) and **Selomi** (female). When the dolosses are thrown, they land in a specific way. This is called the landing of the dolosses, which is then interpreted and explained by the dolos master.

Dolos sayings resort under the traditional praise poem as a separate genre. They are mainly short sayings and are not divided into stanzas.

The verse form of the dolos saying by its nature differs from that of the European verse. The form of the dolos saying is, amongst other things, determined by the fact that these sayings never came into being in a written form; they were recitations. For the rest, those verse form principles that characterise them as verses, namely coordination and correspondence, are indeed applied by the reciter.

The principle of coordination determines in this case that the caesura divides the dolos saying into 2 or 3 mutually dependent metrical units. The correspondence principle reconciles the various mutually dependent **metrical units** with one another through an equal number of syllable and **length peaks** plus the repetition of word stems or words.

In the investigation, special attention was paid to the structuring of the dependent **metrical units**. **When long measure repetition is investigated in the stanza of the traditional poem, it is indicated how this form of repetition in the metrical units brings about a solid unit through the repetition of a single word.** This means that the lines of poetry inside the stanza are also bound together by this repetition. The important functions of repetition are emphasis and the reinforcement of the core information of the line being repeated. When dependent **metrical units** are repeated in the dolos saying, it is particularly the last line or a section thereof that is involved in this. At the same time it is a very important characteristic (resp. metre) of the dolos saying. Finally, **linking** is also looked at in so far as it brings about the second or subsequent line within the stanza.

Keywords

1. Metrical Composition
2. Verse form
3. Tone pattern
4. Long measure verse
5. Long measure repetition
6. Praise poem
7. Repeated segment
8. Poetic language
9. Divinatory poem
10. Hemistich.

SAMEVATTING

Eiselen (1932: 1) het opgemerk dat die swart bevolking van Suid-Afrika 'n besondere geloofswaarde aan die doloskuns geheg het. Hy het gevolglik van die dolosspreuke versamel, maar nie dieper daarop ingegaan nie. Wat hierdie genre in die tradisionele letterkunde van die Bapedi betref, kan 1932 as 'n belangrike datum beskou word.

Die doel by die skryf van hierdie skripsie is om die vormgewing van die tradisionele dolosspreuke te ondersoek en te beskryf, hoofsaaklik omdat dit 'n verwaarloosde navorsingsterrein in die Sepedi-letterkunde is. Daar sal gepoog word om naas die beskrywing van die doloskuns ook na die sin daarvan in die lewens van dié mense te soek.

By die interpretasie van die onderskeie spreuke word 'n aangepaste narratologiese beskrywingsmodel gevolg; dit wil sê die inhoud, die samestelling en die strekking van die dolosspreuke word beskryf.

Dit is noodsaaklik dat 'n ondersoek van dié aard ook aandag aan die prysdig as aanprysing moet skenk. In dié ondersoek word daar noodwendig tussen die tradisionele en die moderne vorme van dié genre onderskei; 'n onderskeid wat hoofsaaklik berus op die feit dat hedendaagse onderwerpe in die moderne prysdig besing word, terwyl konings, helde, raadsmanne, diere, verskillende soorte voorwerpe en, les bes, dolosse in die tradisionele prysdig aangeprys word.

Die dolosse vorm 'n stel van 42 stukke, waarvan vier nie net belangrik nie, maar onontbeerlik is. Hulle is *Moremogolo* (manlik), *Selomi* (manlik), *Mmakgadi* (vroulik) en *Selomi* (vroulik). Wanneer die dolosse gegooi word, val hulle op 'n bepaalde manier wat die val van die dolosse genoem word, en wat deur die dolosmeester gelees en verklaar word.

Die dolosspreuke val onder die tradisionele prysdig as 'n aparte genre. Dit is hoofsaaklik kort spreuke, wat nie in strofes verdeel word nie.

Die versvorm van die dolosspreuk verskil uiteraard van dié van die Europese vers, onder andere omdat dié spreuke nooit in 'n geskrewe vorm beslag gekry het nie; hulle is slegs voorgedra. Die versvormlike beginsels wat hulle as verse kenmerk, te wete neweskikking en ooreenkoms, word egter wel deur die voordraer toegepas.

Die beginsel van neweskikking bepaal in hierdie geval dat die sesuur so 'n dolosspreuk in 2 of 3 onderling afhanklike verseenhede verdeel. Die beginsel van ooreenkoms bring die onderskeie onderling afhanklike verseenhede deur 'n gelyke getal sillabes en lengtespitse plus die herhaling van woordstamme of woorde in ooreenstemming met mekaar.

Aan die strukturering van die afhanklike verseenhede is in die ondersoek besondere aandag geskenk. Waar gespreide herhaling in die strofe van die tradisionele gedig nagegaan word, word daar aangedui hoe dié vorm van herhaling 'n hegtheid in die afhanklike verseenhede bewerkstellig deur die herhaling van 'n enkele woord. Dit beteken dat ook die versreëls binne die strofe deur dié herhaling saamgebind word. 'n Belangrike funksie van herhaling is om klem te lê en om die kerngegewe van die reël wat herhaal word, te versterk. Waar afhanklike verseenhede in die dolosspreuk herhaal word, is dit veral die laaste reël of 'n gedeelte daarvan wat ter sprake is. Dit is tewens 'n baie belangrike kenmerk (resp. verstegniek) van die dolosspreuk. Ten slotte word ook skakeling in oënskou geneem in soverre dit binding van versreëls bewerkstellig. Meestal word die laaste gedeelte van die versreël in die tweede of die daaropvolgende reël binne die strofe herhaal.

Sleutelwoorde

1. Versteegniese samestelling
2. Versvorm
3. Toonpatroon
4. Gespreide vers
5. Gespreide herhaling
6. Prysdig
7. Herhalingsegment
8. Poëtiese taalgebruik
9. Voorspellingsgedig
10. Afhanklike verseenheid